

**Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка**
Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра мов і методики їх викладання

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня: «магістр»
на тему

**«ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРВ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕХНОЛОГІЇ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ»**

Виконала:
студентка VI курсу, 61 групи
Спеціальності 013 «Початкова освіта»
Неділя Тетяна Вікторівна

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент
Кміть Олена Володимирівна

Чернігів - 2021

Роботу подано до розгляду «___» _____ 2021 року.

Студентка

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Науковий керівник

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри *дошкільної та початкової освіти*

протокол № _____ від «___» _____ 2021 р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри

_____ (підпис)

Ірина ТУРЧИНА

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1.	
ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ НАВЧАННЯ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ТЕХНОЛОГІЇ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ.....	9
1.1. Критичне мислення як провідна технологія навчання у НУШ.....	9
1.2. Методичні передумови формування компетентності у монологічному мовленні учнів молодшого шкільного віку на основі технології критичного мислення.....	18
1.3. Лінгвістичні передумови навчання монологічного мовлення учнів початкової школи на основі технології критичного мислення.....	29
Висновки до розділу 1.....	38
РОЗДІЛ 2.	
МЕТОДИКА НАВЧАННЯ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ....	41
2.1. Підсистема вправ для навчання монологічного мовлення молодших школярів на основі технології критичного мислення.....	41
2.2. Модель навчання монологічного мовлення на основі технології критичного мислення у початкових класах.....	49
2.3. Організація та проведення педагогічного експерименту.....	59
Висновки до розділу 2.....	68
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75
ДОДАТКИ.....	84

ВСТУП

Одним із основних завдань сучасної школи в нашому суспільстві, яке стрімко розвивається, стає підготовка мислячої людини з високою гуманітарною культурою. На перший план висувається проблема переходу від знань як догма до знань-мислення. Гостро постає питання формування комунікативної компетентності учнів.

Питання пов'язані з процесом розвитку зв'язного мовлення вважаються основною задачею мовної освіти дітей шкільного віку та мають тісний зв'язок з соціальним значенням і роллю у формуванні особистості. Саме завдяки зв'язному мовленню реалізується головна комунікативна функція мови. Зв'язне мовлення – це найвища форма мови як розумової діяльності, яка визначає рівень розумового та мовного розвитку дитини. Зв'язне мовлення є самостійним видом мовно розумової діяльності та разом з тим виконує головну важливу роль у виховному та навчальному процесі.

Для молодших школярів характерним є бідність, неточність та обмеженість словникового запасу, повтори слів, вони не відчують різниці в лексичному значенні слів. Діти не так часто виступають ініціаторами спілкування, свої ігри вони не супроводжують розповіддю, з питаннями до дорослих не звертаються. Все це, безумовно, заважає їхньому спілкуванню з оточуючими, викликає труднощі в процесі навчання з будь-якого предмета, уповільнює творчий процес розвитку їх особистості та вимагає цілеспрямованої роботи вчителя.

Психологічною основою мови є думка, тому умовою її розвитку є збагачення думки. С.Л. Рубінштейн казав «в мові ми формуємо думку, але формуючи її, ми скрізь її формуємо...» [64]. Іншими словами, можемо спостерігати зворотний вплив мовлення на мислення. Мовне оформлення думки сприяє більш чіткому та послідовному її викладу. Як писав М.І. Жинкін «Мова – це канал розвитку інтелекту... Чим раніше буде засвоєна мова, тим легше і повніше будуть засвоюватися знання» [23, с.24]. Мова тісно пов'язана

з мисленням. Розвиток мовлення сприяє формуванню думки, відшліфовує, удосконалює її.

Добре розвинене зв'язне мовлення є найважливішим засобом успішного формування соціально активної особистості. Сьогоднішні молодші школярі – це «діти покоління Z», які народилися в епоху цифрових технологій. Унікальністю цього покоління полягає в тому, що традиційні форми соціалізації все частіше витісняються, а іноді замінюються на нові форми отримання необхідних знань і навичок. Особливість мислення сучасного школяра ставить перед учителем задачу застосовувати в навчальному процесі новітні технології таким чином, щоб навчити школяра мислити, розмірковувати і будувати зв'язні висловлювання.

Темі розвитку зв'язного мовлення присвячені роботи багатьох науковців-педагогів, психологів. Цю тему вивчали такі вчені, Ф.А. Сохіна, В.В. Гербова, М.М. Подд'яков, О.С. Ушакова та інші. Особливостям розвитку монологічного мовлення з психологічної точки зору присвячені роботи Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, А.А. Леонтьєва та інших вчених. Велика увага до розвитку монологічного мовлення саме молодших школярів приділяється в роботах Н.С. Різдвяного, М.Р. Львова, Т.А. Ладигенської. Основна функція мови – комунікативна розглядається в працях Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, Ф.А. Сохіна, А.А. Леонтьєва та інших.

Робота присвячена важливому питанню удосконалення навчання молодших школярів зв'язному мовленню, оскільки вільне володіння мовою сприяє повноцінному спілкуванню, створенню комунікативного комфорту людини в суспільстві.

Актуальність теми обумовлена тим, що процес створення висловлювання викликає великі труднощі у сучасних молодших школярів. Запровадження новітніх освітніх технологій навчання, а саме технології критичного мислення, сприятиме покращенню навчального процесу та створить необхідні умови для більш ефективного засвоєння знань молодшими школярами для формування умінь монологічного мовлення.

Об'єкт дослідження – процес формування умінь монологічного мовлення учнів 3 класу.

Предмет дослідження – методика навчання учнів 3 класу монологічного мовлення на основі технології критичного мислення.

Метою дослідження є розроблення, обґрунтування та експериментальна перевірка методики формування вмінь монологічно мовлення учнів 3 класу за допомогою технології критичного мислення.

Для реалізації мети дослідження нами було окреслено наступні **завдання**:

- розглянути поняття «критичне мислення», «технологія критичного мислення»;

- вивчити теоретичні передумови формування компетентності у монологічному мовленні учнів молодшого шкільного віку на основі технології критичного мислення;

- розробити й обґрунтувати підсистему вправ для навчання монологічного мовлення молодших школярів на основі технології критичного мислення та модель цього навчання;

- провести педагогічний експеримент, проаналізувати та узагальнити його результати.

Гіпотеза дослідження – процес формування вмінь усного монологічного мовлення учнів 3 класу буде ефективнішим, якщо в навчальному процесі застосовувати розроблену методичку.

Для реалізації поставлених завдань нами застосовувались наступні **методи дослідження**: аналіз наукової, методичної та педагогічної літератури, нормативних документів; спостереження за мовленням учнів на уроках; педагогічний експеримент, який складався з констатувального, формувального та контрольного етапів; методи математичної статистичної обробки; кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

Наукова новизна заключається в розробленні номенклатури вмінь, створенні науково обґрунтованої підсистеми вправ для навчання

монологічного монологічного мовлення учнів початкових класів на основі технології критичного мислення та в розробленні моделі навчання.

Практична значущість одержаних результатів. Узагальнений теоретичний матеріал та розроблений нами комплекс вправ на основі технології критичного мислення, а також методичні рекомендації щодо навчання монологічного мовлення учнів початкової школи за допомогою технології критичного мислення можуть використовуватися під час навчального процесу у початкових класах для формування вмій монологічного мовлення.

Апробація. Окремі положення були включені до програм наступних конференцій: VI Міжнародна науково-практична конференція «Теоретичні та прикладні аспекти розвитку науки» (9-10 березня 2021 року, Міжнародний центр науки і досліджень); V Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (22-23 квітня 2021 року, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського); Міжнародна науково-практична конференція (м. Львів, 26–27 березня 2021 року). Також під час навчального процесу в Новобілоуськом ЗЗСО села Новий Білоус.

Публікації. Під час дослідження теми було опубліковано тези на теми: «Формування критичного мислення молодших школярів: сутність та особливості» в збірнику тез Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні та прикладні аспекти розвитку науки», м. Київ, 9-10 березня 2021 року. Київ: МЦНІД, 2021. 68 с. С. 23-25., «Застосування технології розвитку критичного мислення на уроках української мови в початковій школі» в збірнику тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 26–27 березня 2021 року). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2021. 84 с. С. 67-69., «Критичне мислення як прийом розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках української мови» у збірнику матеріалів V Міжнародної науково-практичної Інтернет-

конференції «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 22-23 квітня 2021 р.). Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля, 2021. Вип. 10. 651 с. С. 229-231., та статтю на тему «Критичне мислення як провідна технологія навчання в НУШ» в журналі Наукові перспективи, 2021. № 9(15) 2021. С.400. С. 371-383.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, 5 додатків, списку використаної літератури (78 найменувань, з них 1 – іноземною мовою). Повний обсяг кваліфікаційної роботи становить 102 сторінки, обсяг основного тексту 79 сторінок. Робота містить 5 таблиць та 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ НАВЧАННЯ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ТЕХНОЛОГІЇ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

1.1. Критичне мислення як провідна технологія у НУШ

Реформа освіти в Україні направлена не тільки на зміну змісту предметів, що вивчаються, а й на зміну підходів до методики викладання, розширення методичних прийомів викладання, активізацію навчальної діяльності учнів на уроках, наближення тем, що вивчаються, до реального життя [49].

Нові освітні стандарти в Україні визначають (виділяють) 10 ключових компетентностей, спільними вміннями для яких є вміння читати і розуміти прочитане; вміння висловлювати думку усно і письмово; критично мислити; творити; здатність співпрацювати у команді; здатність логічно обґрунтовувати позицію; вміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення; застосовувати емоційний інтелект [51, с.10-12]. З огляду на це, розвиток критичного мислення у молодших школярів є досить актуальною проблемою сьогодення. В Концепції Нової української школи саме розвиток критичного мислення у дітей є одним з наскрізних завдань освітнього процесу.

Сучасний світ являє собою динамічну систему, яка постійно розвивається, та в якій кожна особистість займає певне місце. Щоб бути успішним та затребуваним представником у своїй професійній або особистій сферах життя, людині необхідно постійно розвиватися й вдосконалюватися. Не володіючи навичками та вміннями критичного мислення, зробити це неможливо.

Формування навичок і вмінь критичного мислення відбувається постійно, але особливу роль цьому процесу необхідно приділити тоді, коли людина перебуває на етапі становлення особистості, формування життєвої позиції, отримання знань. А отже, велику роль в процесі розвитку критичного

мислення в даний час грають всі освітні організації, і, звичайно, найперше місце в цій низці займає школа.

Учень, який вміє критично мислити, володіє різноманітними способами інтерпретації та оцінки інформаційного повідомлення, здатний виділяти в тексті суперечності, аргументувати свою точку зору, спираючись не тільки на логіку, але й на точку зору співрозмовника. Такий учень відчуває впевненість в роботі з різною інформацією, може ефективно використовувати різноманітні види ресурсів.

Перш ніж розглядати поняття «критичне мислення», розглянемо поняття «мислення». Уперше ця дефініція почала використовуватися філософами такми, як Сократ, Арістотель, Платон, Епікур, Парменід. Парменід вважав, що мислення веде до істини. Сократ вивчав методи пізнання, які ведуть до істини. Він вважав, що учень повинен пізнати самого себе, в той час як вчитель має лише підвести до цього шляхом спонукання до пізнавальної активності, навчити самостійно шукати відповіді на запитання, що в свою чергу спонукає до творчих та розумових дій. Здатність ставити перед собою якомога більше запитань – головна умова розвитку людини [43, с. 30].

На думку платона розвивати самостійний спосіб мислення та інтерес до пізнання нового необхідно з раннього дитинства. Цієї ж думки притримувався й Арістотель. Він вважав, що мислення є частиною душі. Це виявляється в специфічній здатності розмірковувати, таким чином осягати думкою весь світ та самого себе, свою душу. Саме Арістотель став основоположником поняття «логіка», як науки про мислення, сформулювавши форми та закони мислення [43, с. 31].

Вивчаючи мислення І. Кант, виокремив рівні мислення: розум та інтуїція. Також він описав типи і види мислення такі, як: формально-логічне і діалектичне, конкретне та абстрактне, практичне і теоретичне. Німецький філософ Г. Гегель вважав першоосновою всього сущого саме мислення. Він обгрунтовано довів, що необхідно створювати школи, де будуть сприятливі умови для розвитку творчої особистості учня.

С. Рубінштейн стверджував, що мислення – «це за своєю сутністю пізнання, що призводить до розв'язання людиною проблем або задач, які постають перед нею. Важливою рисою мислення є проблемність, яка закономірно виникає з об'єктивного відношення пізнання до буття, його об'єкта і з природи цього останнього – нескінченності його визначень та їхнього загального взаємозв'язку» [65, с. 58].

Інший вчений О. Леонт'єв визначав мислення «як процес свідомого відображення дійсності в таких об'єктивних її властивостях, зв'язках і відношеннях, за яких включаються недоступні безпосередньому чуттєвому сприйманню об'єкти» [42, с. 137].

Поняття «мислення» в українському педагогічному словнику визначається наступним чином – це вища форма відображення дійсності в психіці, ідеальна діяльність, результатом якої є об'єктивна істина [18, с. 200].

Перейдемо до розгляду поняття «критичного мислення» та погляди на нього різних вчених. Вперше це педагогічне поняття з'явилося в 1956 році, коли вчений Бенджамін Блум розробив таксономію пізнавальних здібностей. Під означеним феноменом він передбачав мислення вищого рівня.

Питання формування критичного мислення вивчаються вітчизняними науковцями. Головним чином ця галузь знань розвивається завдяки майстер-класам, семінарам, міжнародним проектам, та на відміну від здійснюваних досліджень теорії та практики на заході (С. Уолтер, Дж. Стіл, Ч. Темпл, К.С. Мередіт), залишається недостатньо вивченою в науковій думці України. [75].

Науковці О. Тягло та Т. Воропой у своїй монографії «Критическое мышление: Проблема мирового образования XXI века» зробили обґрунтування доцільності ввести в навчальний процес критичне мислення як дисципліну. В роботі вчені розглянули питання теоретичної розробки та проблеми практичного впровадження цієї дисципліни в освітній процес.

Зробивши аналіз зарубіжних досліджень, ми дійшли висновку, що єдиного визначення поняття «критичне мислення» не існує. Кожен вчений має свій погляд на це поняття. Так Д. Дьюї під критичним мисленням розуміє

«складну, пов'язану з діями людини мережу діяльності» [21, с. 137]. Сучасні науковці А. Бідл і Д. Кларк стверджують, що критичне мислення – це процес перероблення інформації розумом з метою вирішення проблеми або зрозуміти ідею. М. Ліпмен вважає критичне мислення здатністю робити аналіз різноманітності точок зору учасників процесу навчання та висувати і відстоювати власну позицію стосовно конкретного питання.

Британський вчений Е. Боно розглядає критичне мислення як здатність до аналізу інформації в нестандартних умовах та вміння прийняти незалежне, виважене рішення, спираючись на різнобічні продумані аргументи [75, с. 138].

Д. Халперн зазначає, що для того, щоб отримати бажаний кінцевий результат, необхідно використовувати когнітивні техніки та стратегії, саме це передбачає критичне мислення [77, с.20]. На думку Д. Клустера, критичне мислення – це «мислення самостійне, воно починається з постановки запитання, прагне до переконливої аргументації, має соціальний характер». У своєму дослідженні вчений виділяє п'ять характеристик критичного мислення: самостійність, узагальнення, проблемність й оціночність, аргументованість, соціальність [30].

Однією з досить відомих у світі технологій розвитку критичного мислення є методика учених Університету Північної Айови (авторський колектив: Д. Стіл, К. Хобарт, В. Сміт, С. Волтер), розроблена в проєкті «Читання та письмо для критичного мислення».

Відомий фундатор Інституту критичного читання М. Ліпман зазначає, що зміни завдань освіти – відмова від механічного запам'ятовування матеріалу учнями на користь осмислення, вказують на взаємозв'язок вдосконалення освіти з критичним мисленням [71].

О. Тягло розглядає поняття «критичне мислення» «як сучасний розділ «науки мислити», який породжується усвідомленням непозбутності помилок і хитрощів у теоретичній та практичній діяльності людини, людства. Воно може бути представлене як специфічний різновид рефлексії, що спирається на елементарну логіку і, ймовірно, на відповідні конкретні науки» [75, с. 14].

Серед визначень досліджуваної категорії «критичне мислення» можна виділити дві групи. Перша – дослідження, які роблять акцент на удосконаленні процесу мислення. Такими дослідженнями займаються науковці О.В. Тягло, Т.С. Воропай, Р. Пауль та інші. До другої групи належать дослідження, за допомогою яких визначається системний напрям, який підкреслює регулятивно-моральні сторони розумової діяльності. До цієї групи вчених належать Д. Халперн, С. Заїр-Бек, Дж. Чаффа, Д. Рассел та інші.

Спільною рисою для всіх визначень такого поняття як «критичне мислення» є наявність таких ознак, як логічність, системність, аналітичність, самостійність. Ці ознаки формують компетентності, які в подальшому дають змогу людині бути зорієнтованою в навколишньому світі. До таких компетентностей належать соціальна, інформаційна, логічна та мовленнєва компетентності [5, с. 15].

Узагальнивши думки багатьох дослідників, ми зробили висновок, що критичне мислення є складним та багаторівневим явищем, яке включає в себе процеси аналізу, синтезу, обґрунтоване оцінювання інформації та її цінності. Критичне мислення є здатністю людини до виявлення проблем та знаходження їх вирішення, прогнозувати наслідки та генерувати альтернативні шляхи їх розв'язання. Це здатність людини формувати власну думку та змінювати її на основі нових аргументів, приймати виважені рішення [58, с. 8].

Українські дослідники О. Нікітченко, О. Тарасова та інші, досліджуючи феномен критичного мислення, в своїх науково-методичних працях здійснили аналіз його ключових характеристик, до яких віднесли:

- самостійність, яка означає, що лише тоді, коли учні висловлюють власні, самостійно згенеровані ідеї та думки, їх мислення стає критичним;
- визначення проблеми, яка буде стимулювати школярів до пошуку інформації, подальшого її аналізу, розмірковування над проблемою для наступного її вирішення;
- ухвалення рішення, є завершальним етапом процесу критичного мислення та передбачає знаходження оптимального рішення проблеми;

– аргументування, тобто чітка й достатня обґрунтованість оптимальності прийнятого рішення;

– соціальність, яка акцентує увагу на тому, що людина живе і розвивається в соціумі й комунікація є дуже важливою для розвитку критичного мислення, так як у людини може сформуватися власна позиція тільки в результаті дискусії й диспуту і тільки завдяки цьому вона ж може змінитися [50, с. 16].

С. Терно виділяє наступні характеристики людей з критичним мисленням: «чесні перед собою; відкидають підтасування; переборюють плутанину; ставлять запитання; роблять свої висновки на очевидних фактах; слідкують за зв'язком між явищами; інтелектуально незалежні» [69, с. 9]

Д. Халперн виділяє важливі якості, необхідні учням для того, щоб вони могли критично мислити

1. Готовність до планування.
2. Гнучкість, здатність сприйняти ідеї інших, готовність змінити власну точку зору.
3. Наполегливість. Уміння напружувати розумові сили.
4. Готовність виправляти свої помилки з метою зробити висновки та продовжити навчання.
5. Усвідомлення, тобто здатність відслідковувати перебіг власних думок.
6. Пошук компромісних рішень [69, с. 8].

Далі розглянемо сутність технології критичного мислення та її етапи.

Технологія розвитку критичного мислення була розроблена американськими педагогами в 80-ті роки двадцятого століття. Це система стратегій і методичних прийомів, які спрямовані на те, щоб спочатку зацікавити учнів, активізувати дослідницьку та творчу активність, потім надати умови для осмислення нового матеріалу і, нарешті, допомогти узагальнити отримані знання. Ця технологія допомагає вирішити велике коло завдань освітнього процесу, так як вона є особистісно-орієнтованою.

Метою технології критичного мислення є розвиток розумових здібностей учнів, які стануть їм у пригоді не тільки в навчанні, але і в повсякденних життєвих ситуаціях: уміння продумати та ухвалити правильне рішення, працювати з інформацією, аналізуючи її, та робити висновки. Під критичним мисленням розуміють дитячу цікавість, здатність генерувати власну точку зору, спроможність її відстояти логічними аргументами, використання дослідницьких прийомів.

Сучасна освітня технологія розвитку критичного мислення розв'язує такі задачі:

- освітньої мотивації: підвищувати цікавість до навчання та активізувати засвоєння знань;

- інформаційної грамотності: розвивати вміння самостійно аналітично оцінювати інформацію будь-якої складності;

- культури письма: формувати навички написання текстів різних жанрів;

- соціальної компетентності: формувати комунікативні навички та відповідальності за знання [9].

Основою технології розвитку критичного мислення є структура уроку, яка складається з трьох етапів (фаз): виклику, осмислення, рефлексії.

Перший етап (фаза) – виклик. Мета цього етапу – активізувати пізнавальну діяльність учнів, зацікавити їх, мотивувати на подальшу роботу, а також «викликати» вже наявні знання, створити асоціації по питанню, яке вивчається. Відомо, що добре засвоюється актуальна інформація. Стимулювання цікавості до нових знань відбувається через уже відоме і з'ясування питань, що з'являються. Ці питання викликають потребу до здобуття нових знань.

На етапі виклику учні згадують, що їм відомо з питання, що вивчається, роблять припущення, систематизують інформацію до її вивчення, ставлять запитання, на які хотіли би отримати в подальшому відповіді. Прийоми, які використовуються на етапі виклику, дозволяють учням побачити наявну інформацію, виявити протиріччя, незрозумілі моменти, які і визначають

напрямки подальшого пошуку інформації. До цих прийомів належать: кластер, кошик ідей, асоціативний куц, мозковий штурм, дерево передбачень, робота в парах, правильні і неправильні судження, діаграма Венна, вільне письмо. Виклик готує, налаштовує на ту інформацію і той процес, які будуть запропоновані на наступних етапах. Цей етап сприяє виникненню або підсиленню мотивації в пізнанні нового матеріалу, що вивчається на другому етапі.

Другий етап (фаза) – осмислення. На цьому етапі учням подається нова інформація. Ця друга фаза уроку є основним етапом уроку і називається фазою побудови знань. На цьому етапі відбувається порівняння очікувань учнів з тим, що вивчається, висловлюються нові очікування, виявляються основні моменти, відстежується процес мислення, робляться висновки та узагальнення матеріалу, поєднується зміст уроку з особистим досвідом учнів, ставляться питання до вивченого матеріалу [72, с. 12-13]. На даному етапі використовуються такі прийоми як: дискусія, читання з маркуванням, «тонкі» і «товсті» запитання, карта поняття, читання в парах, навчаючи вчуся, концептуальна таблиця.

Останнім етапом технології критичного мислення є рефлексія. Саме на цьому етапі відбувається творчий розвиток, усвідомлення нової інформації. На етапі рефлексії отримана інформація аналізується, інтерпретується, творчо перероблюється. Під час рефлексії учні фіксують стан свого розвитку, роблять висновки, спів ставляють стару та нову інформацію. Задача вчителя на цьому етапі спонукати школярів до рефлексії вивченого матеріалу, виявити, яке значення мають набуті знання для них, як змінилися попередні уявлення, як можна використати вивчене у повсякденному житті [72, с. 12-13]. На етапі рефлексії доцільно використовувати наступні прийоми: сенкан, бортовий журнал, шкала думок, кластер, кубування, займи позицію, «плюс – мінус – цікаво».

Аналіз вище викладеного дозволяє зробити висновок, що технологія розвитку критичного мислення – це новітня освітня технологія, яка

представляє собою сукупність стратегій, прийомів, методів, використання яких на уроках в НУШ дозволяє створити умови для ефективного навчання дітей. Проведення уроків із застосуванням технології розвитку критичного мислення сприяє пошуку нових творчих та цікавих ідей. Це підтверджує те, що ця технологія не тільки педагогічна технологія з визначеними правилами, принципами та набором прийомів, а й динамічний, розвивальний підхід до навчання, який доцільно і необхідно використовувати на уроках в НУШ.

В процесі розвитку критичного мислення у молодших школярів Нової української школи розвивається здатність спостерігати, порівнювати, виявляти, формувати власну точку зору та відстоювати її за допомогою логічних доводів; розвивається цікавість до пізнання нового; розвивається здатність використовувати в практичному повсякденному житті дослідницькі методи.

Застосування технології критичного мислення на уроках в Новій українській школі робить їх цікавими та жвавими. Розвиваються пізнавальні здібності та пізнавальні процеси особистості: різні види пам'яті, мислення, сприйняття, увага. Використання зазначеної технології орієнтоване на розвиток навичок вдумливої роботи з інформацією. Учні думають, розмірковують, читають, пишуть, аналізують, обговорюють. Діти навчаються більш уважно, навчаються генерувати власні ідеї, підкріплювати їх фактами, самостійно розмірковувати, і як результат, підвищується якість знань з української мови та предметів в цілому. При формуванні критичного мислення у молодших школярів необхідно навчати їх бачити проблему, ставити запитання та знаходити відповіді на них.

Таким чином, застосування на уроках в Новій українській школі технології критичного мислення створює умови для розвитку пізнавальних здібностей молодших школярів, розкриття їх творчого потенціалу, формує комунікативні навички дітей. Навчати молодших школярів критично мислити – отже, навчати критично слухати та сприймати, аналізувати нову інформацію,

осмислювати її, творчо застосовувати та доводити свої знання, розвивати та вдосконалювати себе [49].

1.2. Методичні передумови формування компетентності у монологічному мовленні учнів молодшого шкільного віку

В Державному стандарті початкової освіти зазначається, що метою цієї освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів та здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості [61].

Метою вивчення української мови виступає формування комунікативної та читацької компетентностей поряд з іншими ключовими компетентностями; розвиток особистості учня за допомогою різних видів і засобів мовленнєвої діяльності; вміння спілкуватися українською мовою для духовного, культурного і національного самовираження, користуватися цими вміннями в особистому і суспільному житті, міжкультурному діалозі; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвиток мовленнєво-творчих здібностей [61].

Згідно з Державним стандартом початкової освіти мовно-літературна освітня галузь передбачає, що учні повинні вміти усно комунікувати з іншими; сприймати, аналізувати, критично оцінювати інформацію та використовувати її для збагачення власного досвіду [61].

З метою визначення доцільності навчання монологічного мовлення молодших школярів на основі технології критичного мислення, вважаємо за потрібне уточнити методичні принципи організації цього процесу.

Методика навчання мови – наука, що досліджує і визначає зміст, форми організації, технологію застосування методів, прийомів і засобів навчання цього предмета у різних закладах освіти [56, с. 26].

Методика навчання мови використовує загально дидактичні та методичні принципи. До загально дидактичних належать наступні принципи: науковості

(висвітлення та роз'яснення мовних фактів), доступності (спосіб подачі матеріалу, його зміст та форма повинні відповідати віковим особливостям учнів), наочності (використання дидактичних засобів, ознайомлення зі зразками правильного мовлення), систематичності і послідовності (розташовувати матеріал в певній послідовності, яка дасть змогу зрозуміти різні окремі мовні явища в цілісній системі), наступності (поступове розширення системи знань та розвиток умінь учнів), перспективності (встановлення зв'язків між матеріалом, який підлягає вивченню, і наступними розділами, визначення перспективних ліній формування мовних знань і мовленнєвих умінь) [12, с. 5-6-7].

В той же час методика формулює наступні лінгводидактичні принципи: увага до матерії мови та розвитку мовленнєвих органів; розуміння мовних значень таких як лексичні, граматичні, розуміння ролі морфем і синтаксичних одиниць; оцінка виразності мовлення означає навчити школярів відчувати в мові експресивні засоби – пестливості, доброзичливості; формування вміння сприймати поетичні твори; розвиток чуття мови – усвідомлення правильності свого і чужого мовлення; розуміння ролі слова, словосполучення в оформленні і передачі власних думок; уміння робити логічний наголос, уповільнюватися чи пришвидшуватися при читанні; вміння усно й письмово висловлювати свої міркування; володіння культурою усного і писемного мовлення; координації усного і писемного мовлення, за яким навчання відбувається спочатку навчання усного мовлення, а потім писемного; пришвидшення темпу навчання. На скільки добре будуть засвоюватися предмети в школі залежить від якісного засвоєння мовних знань [12, с. 5-6-7].

Методичні принципи навчання рідної мови описані В. Скалкіним та Е. Коротковою. До них належать: комунікативна спрямованість навчання; навчання мови як діяльності; принцип забезпечення активної мовленнєвої практики; організація спостережень над мовним матеріалом; комплексний підхід до розвитку всіх аспектів мови; збагачення мотивації мовленнєвої діяльності; забезпечення впливу художньої літератури на мовленнєвий

розвиток дітей; принцип сенсорно-лінгвістичного розвитку дітей; взаємозв'язок мови, мислення і мовлення; національна спрямованість розвитку мовлення і навчання мови [10, с. 51]. Розглянемо деякі з них.

Принцип комунікативної спрямованості навчання означає засвоєння учнями мовою як засобом комунікації, спілкування. Під час уроків діти мають не тільки відповідати на запитання, а й вільно користуватися рідною мовою в своєму повсякденному житті.

Принцип забезпечення активної мовленнєвої практики дітей. Ефективність навчання залежить від того на скільки багато діти говорять, ставлять запитання, відповідають на запитання вчителя під час уроку.

Принцип збагачення мотивації мовленнєвої діяльності. Тобто, потрібно створювати такі ситуації на уроках, які б спонукали молодших школярів висловлювати вільно свої думки, розмовляти. Ми завжди говоримо з певною метою, маючи конкретний мотив. Ми це робимо для когось або чогось.

Принцип взаємозв'язку мислення, мови і мовлення передбачає практичне ознайомлення молодших школярів з граматичними формами, артикуляцією звуків, багатозначністю слів, синонімами, антонімами, композицією тексту [10, с. 51-53].

Усі описані вище методичні принципи створюють сприятливі методичні передумови для навчання монологічного мовлення із застосуванням технології критичного мислення. Для емпіричного підтвердження наведеного припущення та з метою визначення доцільності використання технології критичного мислення при вивченні української мови нами було проведено опитування серед учителів початкових класів. Участь в опитуванні брали 50 вчителів. Ми отримали такі результати: 82 % відповідей – так, доцільно, та 18% відповідей – іноді доцільно. Також до анкети нами було включено питання «Чи вважаєте Ви, що технологія критичного мислення оптимізує навчання монологічного мовлення молодших школярів?». Результатом на це питання стало 96 відповідей – так і лише 4% – ні. Результати опитування представлені в Додатку А. Можемо зробити висновок, що технологія

критичного мислення набуває популярності та широкого вжитку серед педагогів. Проведене опитування показало, що застосування цієї технології на уроках рідної мови у молодших класах є доцільним.

Розглянувши принципи навчання української мови, далі вважаємо за потрібне уточнити номенклатуру вмінь монологічного мовлення молодших школярів, які формуються під час реалізації цих принципів із застосуванням технології критичного мислення. З цією метою, розглянемо поняття ключових компетентностей, компетентності в монологічному мовленні, проаналізуємо різні класифікації мовленнєвого монологічного вміння.

В Державному стандарті початкової освіти перелічуються ключові компетентності, яких має набути дитина в початковій школі. Першою і досить важливою є компетентність у володінні рідною мовою, що передбачає уміння усно та письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснення фактів, відчувати красу слова, усвідомлювати роль мови для ефективного спілкування та культурного самовираження [61].

Ключова комунікативна компетентність молодших школярів, як зазначає Вашуленко М. С. «виявляється у здатності успішно користуватися мовою ... у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань» [13, с. 13].

Під компетентністю у монологічному мовленні М.С. Вашуленко розуміє «здатність реалізувати усномовленнєву комунікацію у монологічній формі в життєво важливих для певного віку сферах і ситуаціях відповідно до комунікативного завдання» [8, с. 340]. Компетентність молодших школярів у монологічному мовленні визначається певною кількістю умінь, набутих учнем під час навчання. Мовленнєве монологічне уміння означає здатність логічно, послідовно, достатньо повно та правильно користуватися мовними засобами для вираження власної думки та достатньо правильного її донесення до слухачів.

Науковці Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Е. виділяють загальні та спеціальні уміння в монологічному мовленні. До загальних вмінь відносяться

такі вміння: підбирати комбінацію мовленнєвих зразків згідно з комунікативними намірами і на основі логічної схеми; передавати зміст зразка зв'язного монологічного мовлення; зв'язно висловлюватись модифікуючи опори; зв'язно висловлюватись на основі скомбінованих джерел інформації; висловлювати власну точку зору і власне ставлення до предмета мовлення; описувати; переказувати різними способами прослуханий чи прочитаний текст; робити повідомлення чи розповідь за темою [8, с. 341-342].

До спеціальних умінь належать:

1. уміння з'єднувати декілька мовленнєвих зразків, нанизуючи їх, на основі певної логічної схеми;
2. уміння досить повно висловлюватись відповідно до запропонованої комунікативної ситуації;
3. уміння правильно оформити своє висловлювання мовними засобами;
4. уміння оптимально використовувати мовний матеріал певної теми;
5. уміння оптимально використовувати раніше вивчений матеріал даної теми, свідомо переносячи знання, навички і вміння на нову ситуацію;
6. уміння залучати для викладу певної теми матеріал суміжних тем [8, с. 341-342].

Також науковці виокремлюють такі групи вмінь:

- інтелектуальні уміння (уміння планувати і програмувати мовленнєві висловлювання, вміння дотримуватися причинно-наслідкових зв'язків та виконувати інші логічні операції у процесі монологічного мовлення та ін.);
- навчальні уміння (використання опор різного характеру, електронних засобів навчання);
- організаційні уміння (самостійне учіння);
- компенсаторні вміння – вміння знайти вихід із складного положення за умов дефіциту мовних засобів під час передачі інформації у монологічному мовленні [8, с. 341-342].

Український мовознавець Т.М. Котик виділяє чотири групи основних умінь з розвитку зв'язного мовлення, які мають опанувати молодші школярі.

1. Інформативно-змістові уміння: вміння розуміти тему, визначати її межі, вміння в повному обсязі її розкривати; вміння підпорядковувати основній думці свій твір.

2. Структурно-композиційні уміння: вміння підбирати матеріал для твору; вміння систематизувати матеріал та розташовувати його у певному порядку; вміння складати план до твору.

3. Граматико-стилістичні уміння: вміння користуватися мовними засобами відповідно до літературних норм і завдань висловлювання; вміння складати усний чи письмовий текст.

4. Оцінно-перетворювальні уміння: вміння редагувати власний текст; вміння критично замінити слова при необхідності у власному творі; вміння добирати найбільш влучні слова, синтаксичні моделі тощо [36, с. 115-118].

Схожі групи умінь визначає і український мовознавець та методист М.С. Вашуленко: інформаційно-змістових; структурно-композиційних; граматико-стилістичних; редагування.

Інформаційно-групові вміння забезпечують розуміння змісту повідомлення. До цієї групи належать вміння розуміти тему та основну думку висловлювання, вміння орієнтуватися в умовах спілкування, вміння добирати потрібний матеріал.

Розпочинаючи висловлювання необхідно чітко орієнтуватися в ситуації, розуміти мотиви мовлення, для кого воно призначене, та як побудувати у відповідності до цього виклад своїх думок. Далі необхідно підібрати потрібний матеріал.

Наступним етапом є систематизація зібраного матеріалу. Цей процес реалізується за допомогою структурно-композиційних умінь. До них належать:

- 1) вміння аналізувати зібраний матеріал;
- 2) вміння систематизувати матеріал;

- 3) вміння послідовно розташовувати зібрану інформацію;
- 4) вміння продумувати смислові зв'язки між частинами тексту;
- 5) вміння підбирати найбільш значущі для певного висловлювання слова.

Далі, залежно від того, яке стоїть перед мовцем завдання, обирається спосіб викладу думки: опис, розповідь, міркування. Кожен з цих способів має свої особливості побудови та потребує певного мовного оформлення. Для цього необхідні граматико-стилістичні вміння: вміння добирати лексичні, граматичні форми та інтонаційні засоби.

Дуже важливе значення в розвитку монологічного мовлення молодших школярів має вміння редагувати текст. Під час редагування відбувається заміна неточних та невідповідних слів, синтаксичних конструкцій на більш точні та влучні для того, щоб як якомога конкретніше передати думку. Тому вже у початкових класах необхідно навчати школярів свідомо контролювати якість своєї мови та формувати вміння редагувати висловлювання.

Вашуленко М.С. зазначає «Розвивати зв'язне мовлення молодших школярів – означає формувати в них конкретні вміння. У початковій школі учні оволодівають такими вміннями побудови зв'язних висловлювань:

1. Вміння зрозуміти тему, осмислити її і розкрити у власному творі. Підготовка до розуміння теми проводиться під час усного чи писемного переказу, аналізу зразка. Самостійне розкриття теми здійснюється у творі.
2. Вміння підпорядковувати висловлювання певній ідеї. Дитячі тексти завжди мають певну мету: поділитися своїми враженнями, знаннями, висловити власну оцінку, бажання, мрію тощо.
3. Вміння збирати матеріал для висловлювання. Необхідно вміти відбирати головне для розкриття теми, і відкидати другорядне.
4. Вміння систематизувати матеріал і складати план майбутнього тексту.
5. Вміння дотримуватися плану під час складання висловлювання.
6. Вміння використовувати мовні засоби відповідно до літературних норм і мети висловлювання, тобто вміння правильно і зрозуміло висловлювати свої думки. Для цього необхідно мати достатній словниковий запас і синтаксичні

вміння, які формуються в процесі засвоєння лексики, роботи над словосполученням, реченням і зразками текстів.

7. Вміння будувати текст: вдало розпочати, використати підготовлений матеріал, послідовно і зрозуміло викласти думку, не випустити головного, вміло закінчити висловлювання.

8. Вміння редагувати власний текст. Учні вчаться бачити недоліки, помилки в доборі і розташуванні матеріалу, повноті і розкритті теми, відборі слів, побудові словосполучень і речень.

На скільки буде успішним формування вміння будувати зв'язні висловлювання залежить від системності та систематичності роботи над ним на уроках. Поступово, опановуючи спочатку простіші вміння, потім складніші та навчаючись встановлювати між ними зв'язки, діти оволодівають вмінням зв'язного мовлення» [12, с. 344-346].

Процес формування усного мовлення молодших школярів передбачає формування умінь і навичок аудіювання та говоріння, шляхом побудови монологічних та діалогічних висловлювань.

Нами було проаналізовано очікувані результати навчання змістової лінії «Взаємодіємо усно» типових освітніх програм для третіх класів початкової школи в частині мовно-літературної освітньої галузі [73], [74] (Таблиця 1.1.).

Таблиця 1.1.

Очікувані результати навчання змістової лінії «Взаємодіємо усно» типових освітніх програм для третіх класів в частині мовно-літературної освітньої галузі

Під керівництвом Савченко О.Я.	Під керівництвом Шияна Р.Б.
Сприймання усної інформації.	Критично сприймає інформацію для досягнення різних цілей; уточнює інформацію з огляду на ситуацію [74].

Продовження таблиці 1.1.

<p>Робота над розумінням діалогічного й монологічного мовлення.</p> <p>Сприймання і розуміння навчальних інструкцій, настанов.</p> <p>Аналіз та інтерпретація (розкриття змісту) почутого.</p> <p>Відтворення змісту прослуханого своїми словами.</p> <p>Визначення теми і мети почутої інформації.</p> <p>Вибір необхідної інформації з почутого.</p> <p>Оцінювання усної інформації. Вираження власної думки щодо змісту прослуханого.</p> <p>Практичне оволодіння діалогічною формою мовлення, етикетними нормами культури спілкування.</p> <p>Створення усних монологічних висловлень (розповідь, опис, міркування, есе) самостійно та з опорою на дидактичні матеріали (даним початком, основною частиною або кінцівкою, складеним планом) [73].</p>	<p>На основі почутого створює асоціативні схеми, таблиці; стисло і вибірково передає зміст почутого; переказує текст за різними завданнями.</p> <p>Виокремлює необхідну інформацію з різних усних джерел, зокрема медіатекстів, для створення власного висловлювання з конкретною метою.</p> <p>Визначає та обговорює цілі, основні ідеї та окремі деталі усної інформації; пояснює зміст і форму текстів, зокрема медіатекстів, пов'язує, зіставляє із власними спостереженнями, життєвим досвідом, враховує думки інших осіб.</p> <p>Висловлює своє ставлення до усного повідомлення, простого тексту, медіатексту, обґрунтовує думки, спираючися на власний досвід; визначає позицію співрозмовника, погоджується з нею або заперечує її [74].</p> <p>Висловлює власні погляди, підтверджує їх прикладами, враховує</p>
---	--

Продовження таблиці 1.1.

<p>Використання виражальних засобів мови [73]</p>	<p>думки інших осіб; дотримується найважливіших правил літературної вимови, висловлюючи власні погляди.</p> <p>Обирає вербальні та невербальні засоби спілкування, доречно використовує їх для спілкування та створення простих медіатекстів відповідно до комунікативної мети; вимовляє з правильною інтонацією різні за метою висловлювання речення; використовує у власному мовленні засоби художньої виразності у творах різних жанрів.</p> <p>Описує власні емоції та емоції співрозмовника від прослуханого/ побаченого. Доречно використовує у власному мовленні формули мовленнєвого етикету [74]</p>
---	---

На основі проведеного аналізу матеріалу, викладеного вище, нами було уточнено номенклатуру вмінь для формування монологічного мовлення з використанням технології критичного мислення:

- вміння зрозуміти предмет/тему та створювати задум висловлювання;
- вміння підбирати та використовувати мовні засоби;
- вміння логічно побудувати монолог у відповідності із задумом;
- вміння зробити висновок та оціночне судження щодо власного монологічного висловлювання.

Саме останнє вміння нашої номенклатури відповідає третьому етапу технології критичного мислення – етапу рефлексії. На нашу думку, рефлексивна оцінка знань займає важливе місце при формуванні умінь монологічного мовлення на уроках української мови в початковій школі, так як це дозволяє учням оцінити успішність та якість виконаних завдань, зробити аналіз виконаних дій, а вчителю зрозуміти ефективність обраних засобів та прийомів навчання.

У цьому підрозділі нами було розглянуто загально дидактичні та методичні принципи методики навчання української мови. Проаналізувавши їх, можемо зробити висновки, що застосування технології розвитку критичного мислення на уроках рідної мови у початкових класах дозволяє реалізувати методичні принципи такі як: принцип комунікативної спрямованості навчання, принцип забезпечення активної мовленнєвої практики, принцип збагачення мотивації мовленнєвої діяльності, принцип взаємозв'язку мислення, мови і мовлення. Адже, суть технології критичного мислення і полягає у застосуванні саме таких прийомів навчання, які забезпечують активну діяльність учнів на уроках, створюють мовленнєве середовище, де діти з радістю висловлюють свої думки. Так як навчання проходить у парах, групах, діти більше комунікують один з одним та з вчителем. Уроки з застосуванням прийомів технології критичного мислення розвивають не тільки мовлення, але і мислення. Це уроки, де молодші школярі застосовують отримані знання на практиці, навчаються самоосвіті, розвивають навички критичного мислення, вдосконалюють свої творчі здібності.

Також у цьому підрозділі на основ аналізу існуючих у науковій літературі класифікацій умінь та очікуваних результатів навчання з української мови, ми створили власну номенклатуру умінь монологічного мовлення, таких як-от: вміння зрозуміти предмет/тему та створювати задум висловлювання; вміння підбирати та використовувати мовні засоби; вміння логічно побудувати

монолог у відповідності із задумом; вміння зробити висновок та оцінчне судження щодо власного монологічного висловлювання.

Отже, з вищесказаного, можемо зробити висновок, що застосування технології критичного мислення на уроках в початкових класах створює сприятливі методичні передумови для формування умінь усного монологічного мовлення у молодших школярів.

1.3. Лінгвістичні передумови навчання монологічного мовлення учнів початкової школи

Оволодіння монологічним мовленням є необхідним етапом розвитку мовлення молодших школярів, оскільки саме при створенні монологічного висловлювання найбільше проявляються мовленнєві вміння дитини. Для розвитку монологічного мовлення в учнів початкових класів необхідно знати лінгвістичні засади та характерні риси цього типу мовлення.

У лінгвістиці мова розглядається як знакова система, за допомогою якої кодується навколишня дійсність.

До знаків мови належать морфеми (частини слова), словосполучення, речення. Мовний знак матеріальний, доступний до чуттєвого сприйняття. Зміст знака і його мовна характеристика не збігаються. Мовний знак не має власного значення, але спрямований на нього, тому є членом другої сигнальної системи.

Крім знака, в мові є незнакові елементи – фонемі (звуки мови), просодемі, які у лінгвістиці називають фігурами. Щоб навчитися говорити, дитина має запам'ятати усі фонемі та просодемі, а також зрозуміти знаки мови – навчитися співвідносити слово з конкретним явищем навколишньої дійсності.

Мовні знаки, які означають предмети, явища, їх дії та ознаки, називають лексичними. Ті мовні знаки, які мають логічний смисл (означають логічні відношення – мету, причину, місце), називають граматичними значеннями.

Мова має п'ять мовних одиниць: звуки (фонеми), морфеми (частини слова), слова, словосполучення, речення [10, с. 40]. Усі ці одиниці і утворюють систему мови.

Правила вживання лексичних і граматичних знаків у лінгвістиці називають нормою мови. Кожна мова свої традиційні норми, які неможна змінювати. Для того щоб оволодіти правилами рідної мови, учні мають запам'ятати традицію вживання мовних знаків: їх графічне та звукове оформлення, взаємозаміну та поєднання.

Додатковим значенням мовного знаку є оцінка внутрішнього стану мовця, його емоцій та почуттів. Засвоєння цього значення означає, що дитина оволоділа засобами інтонаційної виразності мовлення [10, с. 41].

Мова становить структурну єдність усіх її елементів (звуків, морфеми, слова, словосполучення). Розглянемо речення як одну із мовних одиниць.

У лінгвістиці поняття «речення» визначається як основна синтаксична одиниця, що позначає одиницю, яка вказує на відношення повідомлюваного до дійсності. Характеристикою речення є неперервність синтаксичних зв'язків і семантично-синтаксичних відношень. Також воно є відносно завершеною одиницею спілкування та вираження думки. Отже, речення – це мінімальна комунікативна одиниця, за допомогою якої відбувається повідомлення певної інформації і розрахована ця одиниця на слухове чи зорове сприйняття.

У лінгвістиці також виділяють такі поняття як «текст» та «дискурс».

Для формування вмінь монологічного мовлення молодших школярів, необхідно керуватися даними сучасної лінгвістики тексту, яка відповідає на питання: «Що таке текст?», «З чого він складається?», «Яка його структура?». Тому в основу шкільного мовного курсу покладено розділ «Текст». Це дає можливість вивчати мовні одиниці (речення, словосполучення, слово, морфема, звуки мовлення) в структурі зв'язного висловлювання з опорою: - на одержані відомості про усне й писемне мовлення; - набуті елементарні текстологічні знання. Практикою доведена доцільність та важливість ознайомлення молодших школярів з поняттям текст та деякими його ознаками.

Текст – це група речень, об'єднаних загальним змістом і структурою [32, с. 76-80].

До основних ознак тексту відносяться цілісність змісту, зв'язність, структурна організація, завершеність. Текст може складатися з одного речення в тому випадку, коли це речення є окремим елементом мовної комунікації. До таких текстів належать заклики (Бережіть довкілля!), прислів'я (Що посієш, те й пожнеш), крилаті вислови (У всякого своя доля і свій шлях широкий).

Та в основному текст складається з якоїсь кількості речень, між якими є формальні та смислові зв'язки. Зазвичай тексти бувають значними за обсягом та за змістом складними, тому вони членуються на структурно-семантичні одиниці. Ці одиниці складаються з декількох простих чи складних речень, які об'єднані в одне смислове ціле, і називаються надфразними єдностями. Пов'язуються одиниці тексту (речення та надфразові єдності) між собою засобами міжфразового зв'язку.

Текст поділяється на три логічні частини: зачин, основна частина, кінцівка (висновок, підведення думки). Опишемо їх більш детально.

Зачин – це початок тексту, в якому найчастіше стисло визначається тема висловлювання. Основна частина – це найпоширеніша частина тексту, в якій розкривається весь зміст висловлювання. Кінцівка – своєрідний висновок з усього сказаного [12, с. 317-318].

За типом мовлення тексти діляться на описи, розповіді, міркування (роздуми).

В розповіді надається інформація про події, явища, дії та вчинки людей. Характерною особливістю для таких типів мовлення є вищо-часова належність того, що повідомляється.

В тексті-описі перелічуються однаки та основні особливості предмета, явища, людини, тварини, які описуються.

В тексті-міркуванні (роздумі) надається обґрунтована інформація та розкриваються причинно-наслідкові зв'язки. Досить часто на початку тексту

ставиться запитання, на яке надається послідовно логічна відповідь. До таких текстів належать наукові, публіцистичні та науково-популярні тексти.

Також є поділ текстів за стилістичними ознаками на ділові, наукові, розмовні, художні [12, с. 318].

Поняття «дискурс» співвідносне з поняттям «текст». В Енциклопедії сучасної України це поняття визначається наступним чином «дискурс (від латинського *discursus* – бігання, колообіг) – термін філософії та гуманітарних досліджень, з допомогою якого позначають аргументоване усне чи письмове обговорення будь-якої теми, в якому предметом дискусії стають і самі способи аргументації; будь-яке мовлення, розмова, дискусія, особливості яких характеризують мовця» [22].

Мовлення поділяється на писемне та усне, рецептивне та продуктивне, зовнішнє та внутрішнє. Усне мовлення – це первинна форма існування та реалізації мови, яка виражається за допомогою звуків, складів, речень, і являє собою процес говоріння. Похідною, вторинною формою мовлення є писемне мовлення, яке фіксується графічно на якомусь носії і розрахована на зорове сприйняття. Усне та писемне мовлення, яке доступне для сприймання іншими людьми – зовнішнє мовлення. Внутрішнім мовленням є неозвучене говоріння, мовлення про себе. Сприймання мовлення на слух та письмового тексту в процесі читання – рецептивне мовлення. Процеси говоріння та письма об'єднані продуктивним мовленням [36, с. 95].

Усне мовлення – найважливіша форма існування мови як засобу комунікації; воно має багатогранну структурну і комунікативну специфіку, свої особливості порівняно з писемним мовленням, функціонує в багатьох різновидах у всіх сферах нашого життя [76].

Усне мовлення – це здатність людини розмовляти та слухати, вміння вимовляти слова за допомогою язика, губ та рота. Мова допомагає передавати знання, спілкуватися, дізнаватися нове, ділитися думками та почуттями, домовлятися, узгоджувати свої дії. Історично це найперша форма мови.

Матеріальною формою усного мовлення є звуки, які виникають під час взаємодії органів мовлення людини.

Однією з особливостей усного мовлення є відсутність можливості повернутися в якийсь конкретний момент мови ще раз, потрібно одночасно мислити і говорити, тому для усної мови можуть бути притаманні: неплавність, фрагментарність, поділ одного речення на декілька комунікативно самостійних одиниць.

В усному мовленні велику роль відіграє логічний наголос, чіткість вимови, наявність або відсутність пауз. Усне мовлення володіє таким інтонаційним різноманіттям, що може передати всю гамму почуттів людини, її переживання, настрої. За допомогою міміки та жестів підвищується сприйняття усного мовлення мовця. Жестом можна висловити емоційний стан, згоду або незгоду, подив і так далі. Всі ці лінгвістичні та екстралінгвістичні засоби сприяють підвищенню смислової значимості та емоційного насичення мови.

Усне мовлення може бути підготовленим (доклад, лекція) і непідготовленим (бесіда, розмова).

Непідготовленому мовленню характерна спонтанність. Таке усне висловлювання формується поступово у міру усвідомлення того, що уже сказане, що слід сказати далі, що потрібно повторити, уточнити. Мовець постійно слідкує за логічністю і связністю мови, підбирає відповідні слова для правильного вираження своїх думок. Підготовлене усне мовлення відрізняється продуманістю, більш чіткою структурою організації.

Усна форма мови закріплена за усіма функціональними стилями української мови, однак вона має перевагу в розмовно-побутовому стилі мови. Виокремлюють наступні функціональні різновиди усного мовлення: усну наукову мову, усну публіцистичну мову, види усної мови в сфері офіційно-ділового спілкування, художню мову та розмовну.

Для усного мовлення є характерними дві особливості – надмірність і стислість висловлювання. Надмірність, тобто прямі повторення слів,

словосполучень, речень, повторення думок, коли використовуються близькі за значенням слова. Так як для усного мовлення характерна імпровізація, то воно може бути більше або менше плавним або уривчастим, що виявляється в наявності мимовільних, більш тривких зупинок, пауз, в повторенні окремих слів, складів і навіть звуків. Це все може свідчити про стан мовця, його хвилювання, незібраність, також свідчити про те, що мовець не знає про що говорити, йому складно висловити свої думки.

Зв'язний, послідовний виклад думок, знань однією особою називається монологічним мовленням. Герета Н.М. зазначає, що «монолог – це форма мови, утворена в результаті активної мовленнєвої діяльності, розрахована на пасивне й опосередковане сприйняття і практично не пов'язана з відповідною промовою співрозмовника ні в змістовному, ні в структурному відношенні. Монолог не пристосований до безпосереднього спілкування, він припускає, що хтось тільки слухає, але не відповідає» [17, с. 71].

Найважливіші ознаки монологу: певна тривалість у часі; розгорнутість; обмеженість або відсутність безпосереднього спілкування з людьми (писемний монолог); підготовленість (доповідь); однобічність висловлювань (без співрозмовника); значний обсяг [28].

До монологічних форм мовлення відносяться виступи на зборах, лекції, доповіді, усні та письмові повідомлення.

Бацевич Ф.С. виділяє наступні ознаки монологу:

- «певна тривалість у часі (значно більша за тривалість репліки у діалозі);
- розгорнутість, оскільки відсутня можливість активного опертя на безпосередню ситуацію спілкування;
- обмеженість або повна відсутність паралінгвістичних засобів (писемний монолог);
- підготовленість і керованість мовленнєвими висловлюваннями, їх спланованість (доповідь, лекція тощо);
- однобічний характер висловлювання, не розрахований на

негайну репліку співбесідника;

- наявність значних за розміром уривків, які складаються з пов'язаних між собою повідомлень, що мають індивідуальну композиційну побудову і відносну смислову завершеність» [3, с. 71].

З огляду психології монологічному мовленню властиві такі риси:

- відносно безперервний спосіб мовлення – монологічне висловлювання являє собою понадфразову єдність, і триває певний проміжок часу, воно не переривається, це дозволяє досягти завершеності думки;

- послідовність і логічність – основна ідея повідомлення розвивається за допомогою доповнень, роз'яснень, обґрунтувань, які сприяють уточненню думки;

- комунікативна спрямованість – в залежності від ситуації спілкування обираються ті чи інші мовленнєві одиниці [29, с. 56-57].

Науковець Б.Х. Баранник указує на ряд мовленнєвих особливостей монологу: «надлишок словесної інформації, що проявляється у застосуванні уточнювальних зворотів та повтореннях окремих слів; використання різних за структурою словесних формул (звертань, імперативних та питальних речень, не розрахованих на відповідь слухача); невідповідність одиниць комунікативного характеру одиницям того самого рівня писемного мовлення; традиційні початкові й кінцеві словесні форми» [2, с. 96].

Структура монологу підпорядкована його темі, яка визначає цілісність та взаємозв'язок його частин (єдність теми, відповідність усім мікротем головній думці мовця). Від початку (зачину) залежить зміст основної частини монолога, а кінець підбиває підсумок усього раніше сказаному [7, с. 6].

Так як монологічне мовлення є особливим видом мовленнєвої діяльності, воно відрізняється специфікою виконання мовленнєвих функцій [63, с. 18].

Монологічне мовлення характеризується комунікативною особливістю, тобто воно направлене на слухача з певною метою. Автори С. П. Бевзенко, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко виділяють такі комунікативні функції монологічного мовлення:

- 1) «інформативну – повідомлення інформації про предмети чи події навколишнього середовища, опис явищ, дій, стану;
- 2) впливову – спонукання до дії чи попередження небажаної дії, переконання щодо справедливості чи несправедливості тих чи інших поглядів, думок, дій, переконань;
- 3) експресивну (емоційно-виразну) – використання мовленнєвого спілкування для опису стану, в якому знаходиться той, хто говорить для зняття емоційної напруженості;
- 4) розважальну – виступ людини на сцені чи серед друзів для розваги слухачів (наприклад, художнє читання, розповідь у неофіційній бесіді);
- 5) ритуально-культову – висловлювання під час будь-якого ритуального обряду (наприклад, виступ на ювілеї).

Кожна з цих функцій має свої особливі мовні засоби вираження думки, відповідні психологічні стимули та мету висловлювання (наприклад, нейтральне в стилістичному плані повідомлення, прагнення переконати слухача або якимось іншим чином вплинути на нього)» [4, с. 72–75].

Монологічне мовлення потребує розгорнутості, повноти, чіткості та взаємозв'язку окремих частин розповіді. Для такого висловлювання необхідне вміння зосередитися на головному і в той же час говорити емоційно, жваво та образно. Молодші школярі мають навчитися змістовно, граматично правильно, зв'язно та послідовно викладати свої думки. Зв'язне мовлення тісно пов'язане з мисленням. В зв'язному мовленні відображається логічність мислення, вміння усвідомлювати нові знання та вміння потім їх висловити.

Сукупність самостійних взаємопов'язаних речень, об'єднаних спільним предметом мовлення і головною думкою за допомогою мовних засобів – це зв'язне висловлювання. Процес побудови якого розпочинається з задуму автора, якому завжди передують певні мотиви спілкування. У людини виникає бажання, потреба розповісти про якісь події, довести своє твердження, описати суттєві ознаки якогось явища.

Головною умовою мовленнєвого розвитку дитини – є потреба у спілкуванні. Тобто, бажання дитини поділитися своїми думками та почуттями. Мотив мовлення виникає у дітей при наявності емоцій, пов'язаних з яскравими враженнями, інтересами до тієї роботи, яку пропонує вчитель [15].

Другою головною умовою розвитку мовлення молодшого школяра є мовленнєве середовище. Необхідно під час навчання усного мовлення на уроках української мови створити умови, які спонукатимуть дитину висловлювати свої думки, міркування, ставити запитання, дискутувати, відповідати на запитання.

Отже, лінгвістичні передумови характеризуються наведеними нижче положеннями. Система мови складається з таких одиниць як: звуки, морфеми, слова, словосполучення, речення. Розглянуто поняття «речення» як мовна одиниця, яка є мінімальною комунікативною одиницею, що сприймається на слух чи зір, і несе у собі повідомлення про щось. Мовні одиниці (речення, словосполучення, слово, морфема, фонема) в структурі зв'язного висловлювання утворюють найбільшу одиницю – текст. Текст – це результат мовної діяльності, якому притаманні певні ознаки, вивчення яких необхідне для мовного розвитку молодших школярів. Вивчено ознаки тексту (цілісність змісту, зв'язність викладу, структурна організація, завершеність) його частини (зачин, основна частина і кінцівка) та види: текст-опис, текст-розповідь, текст-міркування. Процес створення зв'язного висловлювання називається дискурсом, а продуктом мовлення є текст. Зв'язне висловлювання – це сукупність взаємопов'язаних самостійних речень, об'єднаних спільним предметом мовлення і головною думкою за допомогою мовних засобів. Монологічне мовлення – зв'язний, послідовний, тривалий виклад думок, знань однією особою. Психологічними характеристиками монологічного мовлення є: відносно безперервний спосіб мовлення; послідовність і логічність; комунікативна спрямованість. До мовленнєвих особливостей монологу відносяться: надлишок словесної інформації; використання різних за структурою словесних формул; невідповідність одиниць комунікативного

характеру одиницям того самого рівня писемного мовлення; традиційні початкові й кінцеві словесні форми. Монологічне мовлення також виконує наступні комунікативні функції: інформативну; впливову; експресивну; розважальну; ритуально-культову.

Під час навчання на уроках української мови молодші школярі оволодівають усіма формами мовлення, однією з яких є монологічне мовлення. Вивчають мовні одиниці, оволодівають поняттям «текст», навчаються складати описи, розповіді та висловлювати власні міркування. Формуються вміння монологічного мовлення. З перших уроків української мови діти в доступній для них формі засвоюють основну функцію мовлення – комунікативну. Розвиваючи мовлення у дітей, розвивається і мислення. Розвиток усного мовлення у молодших школярів – тривала і складна робота, для більш ефективної реалізації якої доцільно застосовувати на уроках інноваційні технології, створювати сприятливе мовленнєве середовище.

Висновки до розділу 1

Підбиваючи підсумки викладеного у першому розділі, сформулюємо положення, які визначають теоретичні передумови формування вмінь монологічного мовлення молодших школярів за допомогою технології критичного мислення.

1. Технологія розвитку критичного мислення – це новітня освітня технологія, яка представляє собою сукупність стратегій, прийомів, методів, використання яких на уроках дозволяє створити умови для ефективного навчання дітей. Після проведення уроків із застосуванням технології розвитку критичного мислення завжди з'являються нові ідеї. Це є доказом того, що ця технологія не тільки педагогічна технологія з визначеними правилами, принципами та набором прийомів, а й динамічний, розвивальний підхід до навчання, який доцільно і необхідно використовувати на уроках в НУШ.

2. На основі аналізу загальнодидактичних та методичних принципів методики навчання української мови, нами були зроблені висновки, що застосування технології розвитку критичного мислення на уроках рідної мови у початкових класах допомагає реалізувати методичні принципи такі як: принцип комунікативної спрямованості навчання, принцип забезпечення активної мовленнєвої практики, принцип збагачення мотивації мовленнєвої діяльності, принцип взаємозв'язку мислення, мови і мовлення. Адже, суть технології критичного мислення і полягає у застосуванні саме таких прийомів навчання, які забезпечують активну діяльність учнів на уроках, створюють мовленнєве середовище, де діти з радістю висловлюють свої думки.

Також у цьому розділі нами було розглянуто вміння у монологічному мовленні, яких набувають учні молодших класів на уроках української мови, та очікувані результати навчання змістової лінії «Взаємодіємо усно» типових освітніх програм для третіх класів початкової школи в частині мовно-літературної освітньої галузі. Зробивши аналіз цих умінь та очікуваних результатів навчання з української мови, нами була створена власна номенклатура вмінь монологічного мовлення: вміння зрозуміти предмет/тему та створювати задум висловлювання; вміння підбирати та використовувати мовні засоби; вміння логічно побудувати монолог у відповідності із задумом; вміння зробити висновок та оціночне судження щодо власного монологічного висловлювання. Також нами запропоновано розділити ці вміння за етапами уроку на основі технології критичного мислення таким чином: на етапі виклику – формуються вміння зрозуміти предмет/тему та створювати задум висловлювання; на етапі осмислення – формуються вміння підбирати та використовувати мовні засоби; вміння логічно будувати монолог у відповідності із задумом; на етапі рефлексії – вміння зробити висновок та оціночне судження щодо власного монологічного висловлювання.

3. В ході дослідження нами були уточнені лінгвістичні передумови, які характеризуються наведеними нижче положеннями. Система мови складається з таких одиниць як: звуки, морфеми, слова, словосполучення,

речення. Розглянуто поняття «речення» як мовна одиниця, яка є мінімальною комунікативною одиницею, що сприймається на слух чи зір, і несе у собі повідомлення про щось. Вивчено поняття текст, як результат мовної діяльності, якому притаманні певні ознаки, вивчення яких необхідне для мовного розвитку молодших школярів. Розглянуто ознаки тексту, його частини та види. Процес створення звязного висловлювання називається дискурсом, а продуктом мовлення є текст. Зв'язне висловлювання – це сукупність взаємопов'язаних самостійних речень, об'єднаних спільним предметом мовлення і головною думкою за допомогою мовних засобів. В свою чергу монологічне мовлення – зв'язний, послідовний, тривалий виклад думок, знань однією особою. Розглянули психологічні та мовленнєві характеристиками монологічного мовлення і комунікативні функції, які воно виконує.

Отже, з вище сказаного, можемо зробити висновок, що застосування технології критичного мислення на уроках в початкових класах забезпечує реалізацію принципів навчання української мови та створює сприятливі методичні та лінгвістичні передумови для формування умінь усного монологічного мовлення у молодших школярів. Під час навчання на уроках української мови молодші школярі оволодівають усіма формами мовлення, однією з яких є монологічне мовлення, вивчають мовні одиниці, оволодівають поняттям «текст», навчаються складати описи, розповіді та висловлювати власні міркування, набувають вмінь монологічного мовлення. З перших уроків української мови діти в доступній для них формі засвоюють основну функцію мовлення – комунікативну. У процесі розвитку мовлення у дітей, розвивається і мислення. Розвиток усного мовлення у молодших школярів – тривала і складна робота, для більш ефективної реалізації якої доцільно застосовувати на уроках інноваційні технології, створювати сприятливе мовленнєве середовище.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

2.1. Підсистема вправ для навчання монологічного мовлення молодших школярів на основі технології критичного мислення

Перед вчителем початкових класів завжди постає питання: як побудувати урок, щоб навчити учня міркувати, ставити запитання та знаходити відповіді? Уроки із застосуванням технології розвитку критичного мислення допоможуть кожному учню реалізувати себе, отримати позитивні емоції від процесу навчання, а також конструювати свої власні знання.

Сукупність типів і видів вправ, які об'єднані матеріалом, призначенням і способом виконання утворюють підсистему вправ. Застосовуючи принцип системності, нами було створено упорядкований набір вправ.

Процес створення підсистеми вправ здійснюється за принципом етапізації і включає такі етапи:

1. Класифікація вправ за певними критеріями;
2. Добір прийомів, на основі яких побудовані вправи;
3. Розробка вправ;
4. Розробка структури підсистеми вправ [31].

Для того, щоб класифікувати вправи для формування вмінь монологічного мовлення за певними критеріями необхідно виявити класифікаційні критерії. Основним критерієм для класифікації вправ нами було обрано об'єкт навчання – вміння монологічного мовлення, які формуються під час уроку за технологією критичного мислення. Згідно з цими вміннями до підсистеми вправ увійшли три групи вправ для навчання монологічного мовлення:

І група вправ – вправи на формування вміння зрозуміти предмет/тему та створити задум висловлювання;

II група вправ – вправи на формування вміння підбирати та використовувати мовні засоби; вміння логічно будувати монолог у відповідності із задумом;

III групи вправ – вправи для формування вміння зробити висновок та оціночне судження щодо власного монологічного висловлювання.

Вправи I групи ми відносимо до умовно-комунікативних рецептивно-продуктивних вправ. За допомогою цих вправ у молодших школярів формуються вміння зрозуміти предмет/тему та створювати задум висловлювання. Для виконання вправ I групи в якості опори можна використовувати малюнки. Реалізувати ці вправи можна за допомогою питань.

Процес мислення починається, коли виникає проблема або постає питання, у якого нема готової відповіді. Якщо є прагнення щось зрозуміти у чомусь розібратися, в такому випадку також іде мова про мислення. Як підвищити мотивацію до навчання у молодших школярів? Як зацікавити учнів? Як навчити вчитися впродовж життя? Ці питання стоять перед кожним вчителем і вирішити їх, спираючись тільки на традиційну систему навчання, не можливо. Використання новітніх технологій на уроках в школі дозволить створити умови навчання, які будуть сприяти підвищенню ефективності навчання.

Навчити дітей мислити критично – означає правильно задати питання, спрямувати увагу в правильному напрямку, навчати робити висновки і знаходити рішення, для того щоб кожна дитина могла розвинути свої творчі можливості, необхідне розумне керівництво з боку вчителя [46].

Автори Пометун О.І. та Сущенко І.М. вважають, що «навчання, орієнтоване на розвиток критичного мислення – це коли: учнів постійно запитують про те, чого вони дізналися, стимулюють застосовувати нові ідеї, порівнювати їх з тими, що викладені в підручниках, активно обговорювати те, чого вони навчаються у малих групах. На уроці має переважати процес самостійного дослідження, конструювання знань учнями у процесі активної пізнавальної діяльності» [58, с. 12].

Пометун О.І. та Сущенко І.М. зазначають, що «формулювання запитань є одним із механізмів формування навичок критичного мислення. Можна з упевненістю сказати, що запитання стимулюють критичне мислення» [58, с. 16-17]. Науковці виділяють наступні види запитань.

«Запитання на знання – це запитання найнижчого рівня, що вимагає механічного згадування інформації. Такі запитання найчастіше передбачають одну правильну відповідь і використовуються для перевірки знань. Вони не стимулюють розвиток навичок критичного мислення, а сприяють тренуванню пам'яті.

Запитання на розуміння ставляться для розкриття смислу, сутності того, що вивчається, виявлення зв'язків між ідеями, фактами, визначеннями або цінностями.

Запитання на застосування вимагають використання вже відомої учням інформації у нових умовах або ситуаціях. Вони дають можливість розв'язувати проблеми, досліджувати їх.

Запитання на аналіз передбачають розкладання інформації на складові, виокремлення частин та аналіз кожної з виділених частин у межах єдиного цілого.

Запитання на синтез пов'язані із творчим розв'язанням проблем на основі оригінального мислення. Запитання на синтез можуть мати безліч найрізноманітніших відповідей.

Запитання на оцінювання ставляться учням для того, щоб вони сформулювали власні судження про добре і погане або про справедливе і несправедливе» [58, с. 17].

Метою вправ II групи – сформувати у молодших школярів уміння підбирати та використовувати мовні засоби; вміння логічно будувати монолог у відповідності із задумом. Цю групу вправ ми віднесли до умовно-комунікативних та комунікативних продуктивних. Для виконання вправ II групи в якості опори можна використовувати слова-опори, зразки початку фрази.

Вправи III групи допомагають сформувати вміння зробити висновок та оціночне судження щодо власного монологічного висловлювання. На нашу думку, рефлексивна оцінка знань займає важливе місце при формуванні умінь монологічного мовлення на уроках української мови в початковій школі, так як це дозволяє учням оцінити успішність та якість виконаних завдань, зробити аналіз виконаних дій, а вчителю зрозуміти ефективність обраних засобів та прийомів навчання. Цю групу вправ ми віднесли до комунікативних продуктивних.

Далі виявимо види вправ, тобто прийоми, за допомогою яких можуть бути реалізовані описані вище типи вправ.

Технологія розвитку критичного мислення являє собою набір прийомів, застосування яких дозволяє будувати освітній процес так, щоб учні могли самостійно та усвідомлено діяти для досягнення навчальної мети. Технологія допомагає задіяти учнів до активного навчання, і тим самим підвищує якість знань. Під час проведення уроку з рідної мови в молодших класах слід застосовувати різні методи та прийоми технології критичного мислення, обираючи їх у відповідності до поставленої мети та цілей навчання. Необхідною умовою є врахування вікових особливостей учнів [48].

Сформувати вміння усного монологічного мовлення учнів третього класу на уроках української мови допоможуть прийоми технології розвитку критичного мислення такі як: «Крісло автора», «Мікрофон», «Доповідач-респондент», «Порушена послідовність», «Метод Прес», «Читання з передбаченням», «Дискусія», «Сенкан», «Кластер», «Істинні та хибні висловлювання».

Для розвитку вміння зрозуміти предмет/тему та створювати задум висловлювання можна використати прийом «Ромашка Блума». «Ромашка» складається з шести пелюсток, на кожній з яких записуються запитання різного рівня: прості запитання, уточнюючі запитання на розуміння, практичні запитання на встановлення взаємозв'язків між теорією і практикою,

синтезуючі запитання на встановлення причинно-наслідкових зв'язків, оцінні запитання, творчі запитання [58, с. 36-37].

На уроках також доцільно використовувати прийом «Сенкан» в якості інструмента для синтезування та систематизації інформації. Складання «сенкану» є формою своєрідної творчості, яка вимагає від учнів уміння знаходити в інформаційному просторі найбільш вагомі елементи, робити висновки та коротко їх формулювати [48].

Правила складання «Сенкану»: перший рядок – одне або декілька слів, зазвичай іменник, займенник, словосполучення, яке відображає тему; другий рядок – два слова, прикметники або дієприкметники, які описують ознаки теми; третій рядок – три слова, дієслова, які відображають дії теми «сенкану»; четвертий рядок – фраза з чотирьох слів, яка показує відношення до теми «сенкану»; п'ятий рядок – одне або декілька слів, за допомогою яких висловлюються почуття та асоціації, пов'язані з поняттям. В «сенкані» не повинні використовуватися однокореневі слова та вказівне слово «це» [48].

Вищенаведений прийом є незамінним для розвитку мови молодших школярів, формує уміння лаконічно передавати свої роздуми, сприяє розвитку образного мислення.

Кластер – це графічна форма подачі інформації, коли відбувається виділення основних смислових одиниць, які зображуються у вигляді схеми і позначаються всі зв'язки між ними [60].

Завдання прийому є систематизація матеріалу, встановлення причинно-наслідкових зав'язків між основними змістовними категоріями теми. Робота може здійснюватися індивідуально, в групах, учнем біля дошки, по всій темі, або по окремих її блоках. Метою прийому є навчання графічній організації матеріалу, що дозволяє візуалізувати думки, які виникають щодо певної теми, у процесі читання тексту, пошуку взаємозв'язків між окремими поняттями, спільного дослідження інформаційного поля теми [58, с. 26]. Цей прийом навчання може застосовувати на будь-якому етапі уроку.

Інший прийом технології критичного мислення, який часто використовується на уроках, «Істинні та хибні висловлювання». В залежності від етапу уроку вчитель формує висловлювання, які потрібно аргументовано довести або спростувати. На етапі осмислення до уже відомих висловлювань пропонуються невідомі факти, достовірність яких учні доводять або спростовують, використовуючи знання, отримані під час уроку [48].

«Крісло автора». Будь-який учень виступає в ролі автора та веде розповідь відповідно до обраної теми. Тема повинна бути добре знайомою та цікавою учням. Це може бути розповідь про домашніх тварин.

«Мікрофон». Під час застосування цього прийому можна використовувати іграшковий мікрофон або предмет, який буде нагадувати його. Учні по черзі відповідають на запитання. Цей прийом можна застосовувати як на початку уроку на етапі виклику, так і в кінці під час рефлексії. Прочитавши оповідання О. Буцень «Полохливий гриб», можна запропонувати наступні запитання:

- Хто із героїв вам сподобався? Чому?
- Як ви ставитеся до поведінки грибочка?
- Чи схвалюєте ви поведінку гриба? Поясніть свою думку.

Цей прийом допомагає в ігровій формі дітям висловлювати свої думки та аргументувати їх.

«Доповідач-респондент». Спочатку учні читають уважно текст. Потім два учні виходять до дошки: доповідач і респондент. Доповідач переказує текст, респондент уважно слухає, а потім все, що було пропущене показує за допомогою міміки, жестів. Доповідач доповнює розповідь тим, що було пропущене. Застосування цього прийому допомагає у формуванні таких умінь як уміння будувати текст, уміння використовувати мовні засоби.

Вправа «Порушена послідовність».

Із запропонованих слів складіть речення.

Великої, до, підійшли, яблуні, дівчата.

Травою, мурашка, стежкою, між, бігла.

«Метод Прес». Прийом допомагає виробити, сформулювати та аргументувати думку. Висловлення думки учні починають з фрази «Я вважаю, що...». Щоб пояснити свою точку зору та аргументувати її учні застосовують фразу «Тому, що...». Далі учні наводять приклади, факти та додаткові аргументи на користь своєї позиції «Наприклад, ...». Узагальнення думки та підбиття підсумків учні розпочинають зі слів «Отже...», «Таким чином...».

«Метод Прес» допомагає у формуванні вміння логічно та послідовно викладати думки, використовуючи при цьому мовленнєві зразки.

«Читання з передбаченням». Вже на початку вивчення теми можна зробити передбачення, зробити припущення, про що саме йтиметься мова. Потім текст діти мають читати частинами, роблячи зупинки на цікавих місцях, і розмірковуючи стосовно розвитку подій. Цей прийом допоможе розвинути креативне творче мислення.

Прийом «Джигсоу-1» (Мозаїка). Учні класу об'єднуються у постійні групи (кількість учнів – це кілька частин у тексті). Учитель ділить текст на логічно завершені частини, кожна з яких вивчається певною групою учнів. Далі, ознайомившись зі своєю частиною тексту, діти доносять її зміст до своїх однокласників. Таким чином, учні вивчають весь зміст тексту [60].

Головною особливістю прийомів є те, що вони допускають різні шляхи вирішення питань, креативність у пошуку правильних відповідей, формуючи та розвиваючи оригінальність та гнучкість мислення, підтримують стійку цікавість до вивчення нового на уроках. Кожен прийом має за мету розкрити творчий потенціал учнів.

Використання описаних вище прийомів для формування монологічного мовлення молодших учнів на уроках української мови змінює відношення учнів до предмета, діти не бояться проявляти ініціативу в рішенні запропонованих завдань, висловлювати власну думку, намагаються оволодіти матеріалом на більш високому рівні, щоб впоратися з завданнями.

Для прикладу наведемо вправу, яка була розроблена для учнів 3 класу з використанням прийому технології критичного мислення «Метод Прес».

Мета вправи – сформувати вміння логічно, послідовно та аргументовано висловлювати власну точку зору; вміння підбирати та використовувати мовні засоби.

Тип вправи – умовно-комунікативна продуктивна.

Вид вправи – «Метод Прес».

Завдання для дітей: висловити свою думку на тему «Спорт важливий для здоров'я». Думку починати з фрази «Я вважаю, що...». Щоб пояснити свою точку зору та аргументувати застосувати фразу «Тому, що...». Далі навести приклади, факти та додаткові аргументи на користь своєї позиції «Наприклад, ...». Узагальнення думки та підбиття підсумків розпочати зі слів «Отже...», «Таким чином...».

Технологія критичного мислення передбачає три етапи: виклик, під час якого відбувається актуалізація вже набутих знань, їх узагальнення, мотивація до навчання; етап осмислення передбачає засвоєння нових знань; на етапі рефлексії відбувається узагальнення отриманих на уроці знань та їх осмислення, підводяться підсумки навчання на уроці.

Всі етапи навчання на основі технології критичного мислення відповідають етапам проведення уроку української мови, які будуть розглянуті нами в наступному розділі.

Розглянувши групи, типи, види вправ, та об'єкти навчання, на основі логічного аналізу нами було встановлено відповідність між усіма компонентами підсистеми. Представимо структуру розробленої нами підсистеми вправ у вигляді таблиці (Таблиця 2.1.).

Таблиця 2.1.

Структура підсистеми вправ

Групи	Типи вправ	Уміння, які формуються	Види вправ
I група	Умовно-комунікативні	вміння зрозуміти предмет/тему та створювати задум висловлювання	«Сенкан» «Кластер»

Продовження таблиці 2.1.

	рецептивно-продуктивні		«Ромашка Блума»
II група	Умовно-комунікативні, комунікативні продуктивні	вміння підбирати та використовувати мовні засоби; вміння логічно будувати монолог у відповідності із задумом	«Порушена послідовність» «Крісло автора» «Мікрофон» «Метод Прес» «Джигсоу-1» «Доповідач-респондент»
III група	Комунікативні продуктивні	вміння зробити висновок та оціночне судження щодо власного монологічного висловлювання	«Мікрофон» «Істинні та хибні висловлювання» «Кластер»

Отже, нами була розроблена класифікація вправ для формування вмінь зв'язного мовлення молодших школярів за об'єктом навчання – вміння монологічного мовлення, які формуються під час уроку за технологією критичного мислення. Вважаємо за необхідне підкреслити, що різноманітні вправи для навчання учнів початкової школи усному зв'язному мовленню можуть розроблятися на підставі визначеної нами відповідності прийомів технології критичного мислення певним вмінням монологічного мовлення.

2.2. Модель навчання монологічного мовлення на основі технології критичного мислення у початкових класах

Під моделлю слідом за Петровським А.В. та Ярошевським М.Г. ми розуміємо «систему об'єктів або знаків, які відтворюють деякі суттєві властивості системи-оригіналу» [62, с. 216].

Для створення моделі навчання монологічного мовлення учнів початкових класів на основі технології критичного мислення розглянемо типологію уроків української мови, розроблену у сучасній методиці.

Уроки з вивчення рідної мови орієнтовно можна поділити на дві групи.

I група – аспектні уроки української мови (вивчаються різні аспекти мови). Головною метою цих уроків є формування і розвиток у дітей частково-мовленнєвих, первинних умінь і навичок: лексичних, орфоепічних, словотвірних, пунктуаційних та орфографічних. На цих уроках переважна більшість вправ направлена на вивчення одиниць мови: звуки, морфеми, слова, словосполучення, речення.

II група – уроки розвитку зв'язного мовлення. Метою таких уроків є формування та розвиток комунікативних умінь та навичок [26].

В.А. Оніщук запропонував класифікацію уроків на основі навчальних цілей:

- «урок засвоєння нових знань;
- урок формування вмінь і навичок;
- урок застосування знань, умінь, навичок;
- урок узагальнення і систематизації знань;
- урок перевірки знань, умінь, навичок;
- комбінований урок» [52], [19].

Лінгводидактик К. Плиско розробила класифікацію уроків за метою організації навчального заняття. Вона розглядає типи уроків як цілісну систему. К. Плиско бере за основу цієї системи уроків «етапи пізнання змісту, а межами – цілі навчання і ланки засвоєння інформації» [55, с. 206], [41].

Модель системи типів уроків за К. Плиско виглядає наступним чином (Рис 2.1.):

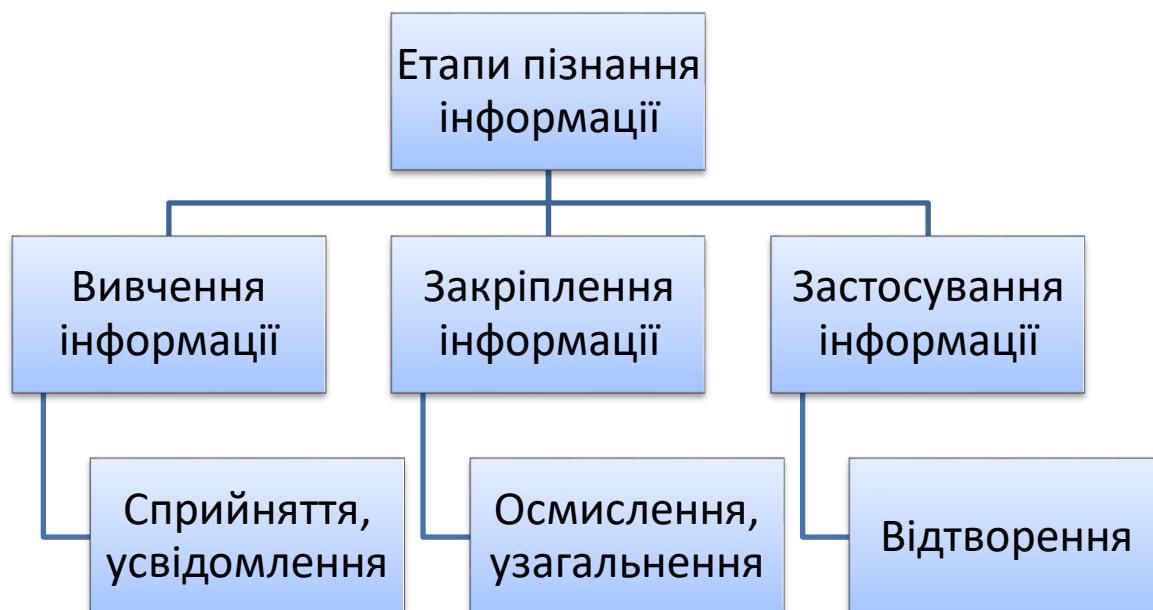

Рис. 2.1. Модель системи типів уроків за К. Плиско.

За К. Плиско уроки вивчення інформації поєднують вивчення мови з розвитком літературного мовлення та включають уроки з розвитку зв'язного мовлення. Змістом уроків вивчення нової інформації є теоретичні відомості, які є основою для розвитку мовних знань, вмінь та навичок, що формуються на основі застосування правил. Це уроки вивчення мовних явищ, формування нових понять і способів дій. Метою уроків закріплення інформації є закріплення набутих знань, вмінь та навичок, «відтворити, закріпити, повторити, узагальнити і систематизувати інформацію, а також виконати тренувальні вправи» [55, с. 208]. До таких уроків належать: уроки закріплення мовних понять і способів дій, повторення вивченої інформації, узагальнення і систематизація вивченої інформації. Метою уроків застосування вивченої інформації є вдосконалення знань, вмінь та навичок. До цих уроків належать уроки розвитку зв'язного мовлення, уроки перевірки і корекції вивченої інформації, уроки аналізу контрольних робіт [41].

Сучасним лінгводидактом С. Караманом була розроблена система уроків рідної мови, за основу якої він узяв етапи пізнання, та врахував ланки засвоєння інформації. С. Караман визначає наступні типи уроків: формування

знань; зміцнення знань, умінь і навичок; удосконалення знань, умінь і навичок. На цих уроках проводиться робота як з мовною інформацією, так і з мовленнєвою. Вчений стверджує, що «на всіх типах уроків має місце робота з розвитком літературного мовлення, в тому числі зв'язного. Значить, робота з розвитку мовлення правомірно включається у вказані типи уроків» [28, с. 82], [41, с. 15–22.].

Розвиваючи усне мовлення учнів, потрібно працювати над підвищенням мовної культури, засвоєнням етичних правил спілкування, над збагаченням та удосконаленням словникового запасу, над правильною вимовою, виразністю та чіткістю, над послідовністю та логічністю викладу думок, удосконалювати граматичний лад мовлення.

Працюючи над системою вправ, ми виходили з того, що:

1) Необхідно сформувати у дітей комунікативну потребу: прагнення користуватися різноманітними мовними засобами, розуміння того, які переваги дають різноманітні мовні уміння, як можна з їх допомогою впливати на інших людей, мислити, висловлювати себе;

2) Робота з розвитку мови має не ознайомчий, а практичний тренінговий характер: оволодіти мовними навичками та уміннями – значить, довести їх до автоматичності, з можливістю їх свідомого контролю;

3) Розвиток мовлення – це головна задача уроків української мови в початковій школі, тому робота з розвитку мовлення молодших школярів – це постійна робота на кожному уроці;

4) Мовлення – це складна діяльність людини, творча діяльність, яка включає в себе уміння спостерігати, мислити, фантазувати, а також слухати і чути; перш за все навчається розмовляти той, у кого є що сказати, тому необхідно навчати дітей не технічному оформленню висловлювань, а мовному мисленню, мовній творчості, а також адекватному сприйняттю мови іншої людини;

5) Необхідно розвивати навички усного мовлення, орієнтуючись на ті реальні задачі, які належить вирішувати учням у житті.

Далі вважаємо за потрібне розглянути структуру уроку української мови в початковому класі.

Початком уроку є виклик. До цього етапу відносяться:

1. Організаційна частина, під час якої відбувається мобілізація уваги учнів та актуалізація раніше набутих знань;
2. Повідомлення теми уроку, мотивація навчальної діяльності, визначення цілей уроку, очікуваних результатів, стимулюється діяльність учнів;
3. Перевірка домашнього завдання, аналіз помилок.

Далі розпочинається основна частина уроку, до якої відноситься:

4. Контроль, корекція та актуалізація опорних знань;
5. Сприймання та усвідомлення нового матеріалу;
6. Узагальнення, систематизація та закріплення вивченого матеріалу (учні виконують письмові та усні вправи, відбувається аналіз, синтез, конкретизація, порівняння і узагальнення вивченого матеріалу).

Заключна частина уроку включає в себе:

7. Підсумок уроку – узагальнення набутих під час уроку знань, здійснюється акцент на основних моментах уроку, аналізується робота учнів, порівнюються реальні результати з очікуваними.
8. Повідомлення домашнього завдання [38].

Для здійснення освітнього процесу з предмета українська мова вчитель розробляє календарне планування, в якому розподіляє у часі окремі теми, і при цьому враховує кількість годин, які визначені програмою на кожну тему. Також вчителем розробляється тематичне планування – послідовність уроків з визначенням видів робіт на них [33]. Виходячи з цього, можемо сказати, що навчання відбувається за циклічно-тематичним принципом. Тобто, уроки кожного циклу об'єднуються за тематикою і проводяться відповідно чотири рази на тиждень. За Типовою освітньою програмою розробленою Савченко рекомендовано аспекти уроки проводити три рази на тиждень, а уроки зв'язного мовлення один раз на два тижні [73], за бажанням вчитель може

проводити такі уроки раз на тиждень. До кожної теми входить різна кількість уроків.

Будуватиметься розроблювана модель навчання за циклічно-тематичним принципом. Такі уроки будуть розділені на три етапи відповідно: виклик, осмислення, рефлексія. На кожен з етапів буде відведено по 10-15 хвилин. На заняттях будуть використовуватися прийоми технології критичного мислення. Тобто відбувається циклічний процес навчання.

Етап виклику співвідноситься з початком уроку. На цьому етапі формуватимуться уміння зрозуміти предмет/тему; уміння створити задум висловлювання. Робота на етапі буде націлена на актуалізацію знань отриманих під час уроків української мови: що таке словосполучення, речення, текст, структура тексту, антоніми, синоніми. Також буде проводитись робота над збагаченням словникового запасу. Етап виклику можемо назвати підготовчим етапом перед побудовою монологічного висловлювання. Під час цієї частини уроку виконуються вправи, розроблені для першого етапу.

Завдання скласти сенкан до слова «осінь»

Приєм «Сенкан».

Сонячна, золота, холодна

Прийшла, дощить, збирає, обсипає

Гарна пора року (Холодна пора року, Мокра пора року)

Урожай

З якими словами у вас асоціюється осінь?

Приєм «Кластер» полягає у виділенні змістовних одиниць та в графічному їх оформленні. Використовуючи цей прийом на етапі виклику, учні систематизують уже наявні знання про осінь (Рис. 2.2.).

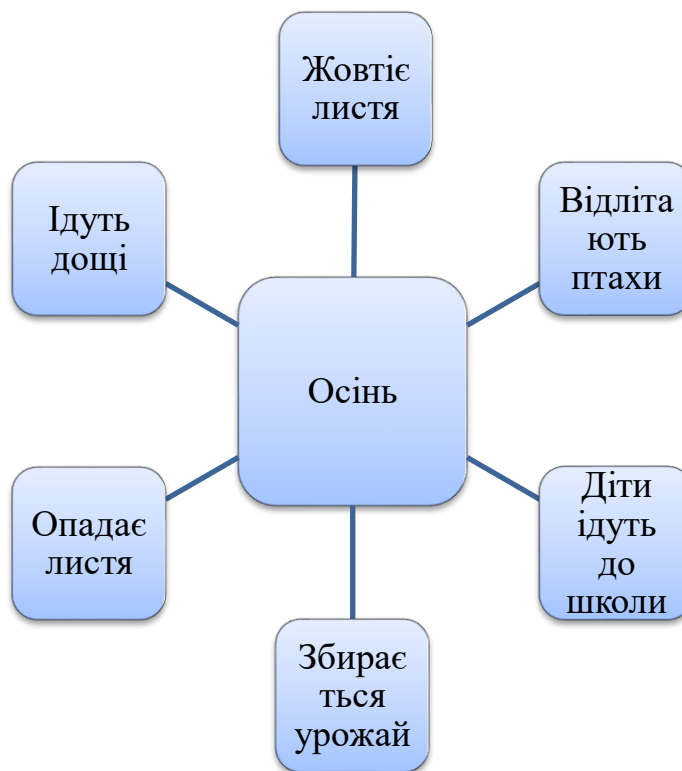

Рис. 2.2. Кластер на тему «Осінь»

Приєм «Ромашка Блума»

1. Прості запитання.

Що це? (Подивіться на картину «Осінь»)

2. Питання для уточнення.

Чи правда, що восени листя змінюють колір?

3. Інтерпретуючі запитання (узагальнюючі)

Чому листя жовтіє восени?

Інформаційна довідка.

Тому що восени менше тепла і світла, тому хлорофілових зерен в листях утворюється менше, а саме такий компонент як хлорофіл і надає листю зеленого кольору. Також в листях є жовті, червоні і жовто-гарячі речовини.

4. Творчі запитання.

Щоб змінилось у природі, якби постійно було літо?

5. Практичні запитання.

Де можна побачити різнокольорове листя?

6. Оціночні запитання.

Який настрій у вас викликає осіння пора?

II етап – Осмислення. На цьому етапі формуються в молодших школярів уміння підбирати та використовувати мовні засоби для власного висловлювання; уміння логічної побудови монологу у відповідності із задумом. Це етап можемо назвати практичним, тобто відбувається формування та закріплення вмінь молодших школярів створювати монологи різних функціональних типів (опис, повідомлення, міркування) з опорою на картинку або серію картинок, слова, заданим початком або кінцівкою, редагувати текст з точки зору його змісту, граматики і лексики, відновлювати деформований текст.

На етапі осмислення використовуються вправи, розроблені для другого етапу уроку.

Вправа «Незакінчені речення».

Літо закінчилося і настала ...(осінь).

Подув сильний ...(вітер).

На вулиці стало ...(холодно).

Листя на деревах ...(пожовтіло, стало золотим).

Іде ...(дощ).

Відлітають до теплих країв ...(птахи).

Вправа «Порушена послідовність».

З яких частин складається текст? (Зачин, основна та заключна частини).

Прочитайте речення та розмістіть їх так, щоб утворився текст. Підберіть до тексту заголовки.

Осіною квіти радують перехожих своїми барвами: червоними, жовтими, синіми, помаранчевими.

Вони весело ідуть осінніми вулицями і наповнюють їх своїм дзвінким сміхом.

Настала осінь і прийшла пора холодів.

Але не варто сумувати, адже попереду всіх чекає казкова зима.

Поступово опадає листя і настають сірі похмурі дні.

Все навкруги рясніє кольорами!

На шкільні подвір'я повернулися дітлахи.

Дерева уже поміняли своє вбрання.

Птахи відлетіли до теплих країв і перестали радувати своїми піснями.

(Настала осінь і прийшла пора холодів. Птахи відлетіли до теплих країв і перестали радувати своїми піснями. На шкільні подвір'я повернулися дітлахи. Вони весело ідуть осінніми вулицями і наповнюють їх своїм дзвінким сміхом. Дерева уже поміняли своє вбрання. Все навкруги рясніє кольорами! Осінню квіти радують перехожих своїми барвами: червоними, жовтими, синіми, помаранчевими. Поступово опадає листя і настають сірі похмурі дні. Але не варто сумувати, адже попереду всіх чекає казкова зима).

«Метод Прес». Як ви вважаєте, що буде, якщо одразу після літа настане зима?

Висловлення думки учні починають з фрази «Я вважаю, що...». Щоб пояснити свою точку зору та аргументувати її учні застосовують фразу «Тому, що...». Далі учні наводять приклади, факти та додаткові аргументи на користь своєї позиції «Наприклад, ...». Узагальнення думки та підбиття підсумків учні розпочинають зі слів «Отже...», «Таким чином...».

«Метод Прес» допомагає у формуванні вміння логічно та послідовно викладати думки, використовуючи при цьому мовленнєві зразки.

Складання монологу (тренування і практика)

Використовуючи опори-малюнки, опори слова, речення, складіть розповідь про осінній день.

Опорні слова: золота, холодно, птахи, дощі, жовті.

«Крісло автора». Діти сідають у імпровізоване крісло автора та діляться своїми розповідями.

Також можна застосовувати на цьому етапі прийом «Джигсоу-1» (Мозаїка).

III етап – Рефлексія. На цьому етапі будуть сформовані такі вміння зробити висновок та оціночне судження щодо власного монологічного

висловлювання (підбиття підсумків, аналіз помилок). Ця частина уроку є контрольною. Під час етапу рефлексії учні оцінюють свою успішність та якість виконаних завдань, роблять аналіз виконаних дій.

Прийом «Мікрофон»

Яка була тема уроку?

Що стимулювало вашу творчість?

Що ви можете сказати про обстановку на уроці?

Які завдання ми сьогодні виконували?

Чи з усіма завданнями ми упоралися?

Що можна було б покращити?

Також на етапі рефлексії можна застосовувати прийом «Метод Прес».

Розроблена модель навчання із застосуванням прийомів технології критичного мислення, спрямована на формування вмінь монологічного мовлення, розвиває та удосконалює у дітей мовленнєву діяльність, навчає обирати правильні, адекватні мовні засоби для висловлення власної точки зору, активізує словниковий запас учнів.

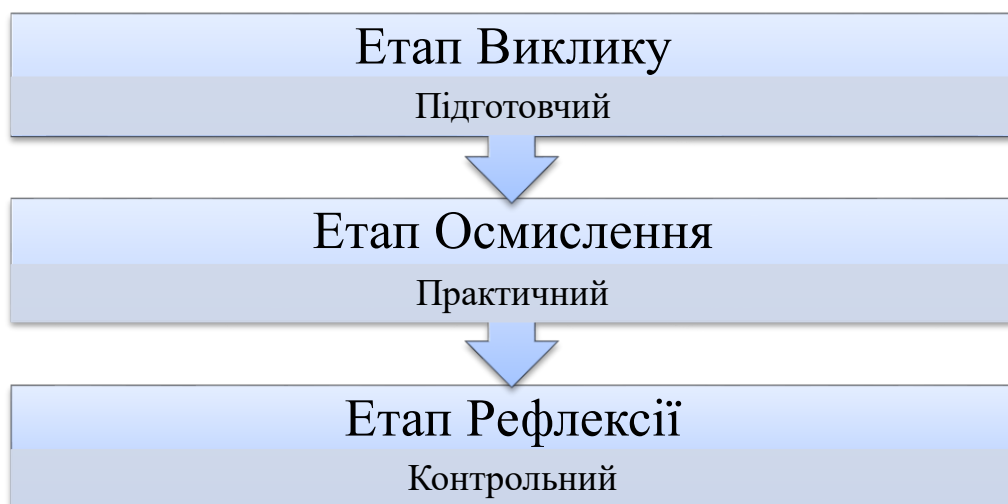

Рис. 2.3. Схема моделі навчання молодших школярів монологічного мовлення на основі технології критичного мислення.

Таким чином, створена модель (Рис. 2.3.) дозволяє реалізувати процес формування вмінь монологічного мовлення учнів початкової школи на основі технології критичного мислення. У відповідності до моделі нами було

розроблено комплекс вправ на тему "Осінь". Цей комплекс вправ, упорядкований відповідно до розробленої моделі навчання, направлений на розвиток умінь монологічного мовлення на уроках української мови, вдосконалює у дітей мовленнєву діяльність, навчає обирати правильні мовні засоби, активізують словниковий запас.

2.3. Організація та проведення педагогічного експерименту

Цей розділ присвячений експериментальній частині дослідження. З метою практичного обґрунтування розробленої нами методики навчання монологічного мовлення учнів початкової школи за допомогою технології критичного мислення, було проведено педагогічний експеримент.

Термін «педагогічний експеримент» походить від латинського слова «experimentum», що означає «проба, дослід». Педагогічний експеримент – це науково обґрунтована система організації педагогічного процесу, яка скерована на відкриття нового педагогічного знання, перевірку та обґрунтування наперед розроблених наукових припущень, гіпотез. Якщо припущення підтверджується в педагогічній практиці, науковець робить у відповідності до результатів теоретичні узагальнення, висновки.

Педагогічний експеримент складався з наступних етапів:

- 1) підготовчого;
- 2) дослідницького;
- 3) аналізу та узагальнення результатів. У свою чергу до дослідницького етапу увійшли констатувальний та формувальний експерименти.

Експеримент може бути послідовним або паралельним. При послідовному експерименті доказ гіпотези здійснюється шляхом порівняння ефективності навчання до введення в нього нового фактору та ефективності навчання після введення такого фактору в тій же самій експериментальній групі. Паралельний експеримент передбачає наявність двох експериментальних груп: контрольної та експериментальної. В

контрольній групі навчання проводиться без введення будь-яких нових факторів, а в експериментальній – умови навчання змінюються. Потім ці знання в цих групах порівнюють [54].

В нашому дослідженні було застосовано послідовний експеримент: один клас на констатувальному етапі дослідження був контрольним, а після впровадження розробленого комплексу вправ на основі технології критичного мислення при здійсненні контрольного зрізу знань став експериментальним.

Розпочнемо з опису підготовчого етапу.

Метою експерименту була перевірка ефективності розробленої методики навчання монологічного мовлення молодших школярів на основі технології критичного мислення. Завдання експерименту були представлені такими положеннями:

- перевірити чи забезпечує розроблена на основі технології критичного мислення методика навчання достатній рівень сформованості вмінь монологічного мовлення учнів початкової школи;

- провести апробацію розробленої у дослідженні моделі навчання монологічного мовлення молодших школярів на основі технології критичного мислення;

- перевірити ефективність створеного комплексу вправ за темою «Осінь».

Спираючись на завдання дослідження, ми висунули гіпотезу експерименту: застосування методики, розробленої на основі технології критичного мислення сприятиме ефективному формуванню вмінь монологічного мовлення у дітей молодшого шкільного віку.

Педагогічний експеримент проводився на базі Новобілоуського ЗЗСО в 3 класі під час проходження переддипломної виробничо-педагогічної практики. В дослідженні брали участь 14 дітей восьми-дев'яти річного віку. Для формування вмінь монологічного мовлення молодших школярів ми застосовували прийоми технології розвитку критичного мислення.

Мета констатувального етапу експерименту: виявлення рівня сформованості умінь монологічного мовлення у молодших школярів. За критерії оцінювання рівня сформованості цього виду мовлення було обрано: мовну правильність, відповідність темі, логічність, розгорнутість, завершеність, різноманітність зразків мовлення.

Для об'єктивного визначення рівня сформованості умінь усного монологічного мовлення в учнів третього класу, за раніше визначеними критеріями, результати зрізу було виражено через коефіцієнт навченості за В.П. Беспалько: $K=a/n$, де a – кількість реально отриманих балів, n – максимальна кількість балів, яку могли б отримати діти при зразковому виконанні завдань. Якщо значення K менше 0,6 – це відповідає незадовільному рівню сформованості зв'язного мовлення; якщо K знаходиться у діапазоні від 0,6 до 0,7 – задовільний рівень; якщо K у від 0,7 до 0,8 – добрий рівень; якщо K від 0,8 до 1,0 – відмінний рівень сформованості зв'язного мовлення у дітей. Рівень сформованості є достатнім, коли K більше 0,8.

Для зрізу знань було запропоновано тест, який складався з чотирьох тестових завдань. Перше тестове завдання направлене на перевірку рівня сформованості вміння зрозуміти тему та створити задум висловлювання. Метою другого тестового завдання було встановлення рівня сформованості вміння підбирати та використовувати мовні засоби. Рівень сформованості вміння логічно будувати монолог у відповідності із задумом перевірявся за допомогою третього тестового завдання. Метою четвертого тестового завдання було встановлення рівня сформованості вміння зробити висновок та оціночне судження щодо власного монологічного висловлювання. За кожне вірно виконане завдання максимальна оцінка 3 бали, тобто за всі завдання максимальна оцінка, яку можна отримати, становить 12 балів. Тестові вправи представлені у Додатку Б.

За результатами завдання були отримані наступні дані: 50% учнів мають незадовільний рівень розвитку зв'язного мовлення, задовільний рівень мають 28,75% учнів, а 21,43% учнів мають добрий рівень розвитку усного зв'язного

мовлення. Результати передекспериментального зрізу наведені у Додатку В та таблиці (Таблиця 2.2.).

Таблиця 2.2.

Рівень розвитку зв'язного мовлення учнів на констатувальному етапі експерименту

Рівень розвитку зв'язного мовлення	Рівень %
незадовільний	50
задовільний	28,57
добрий	21,43
відмінний	0

Для наочності зобразимо результати зрізу знань у вигляді діаграми (Рис.2.4.).

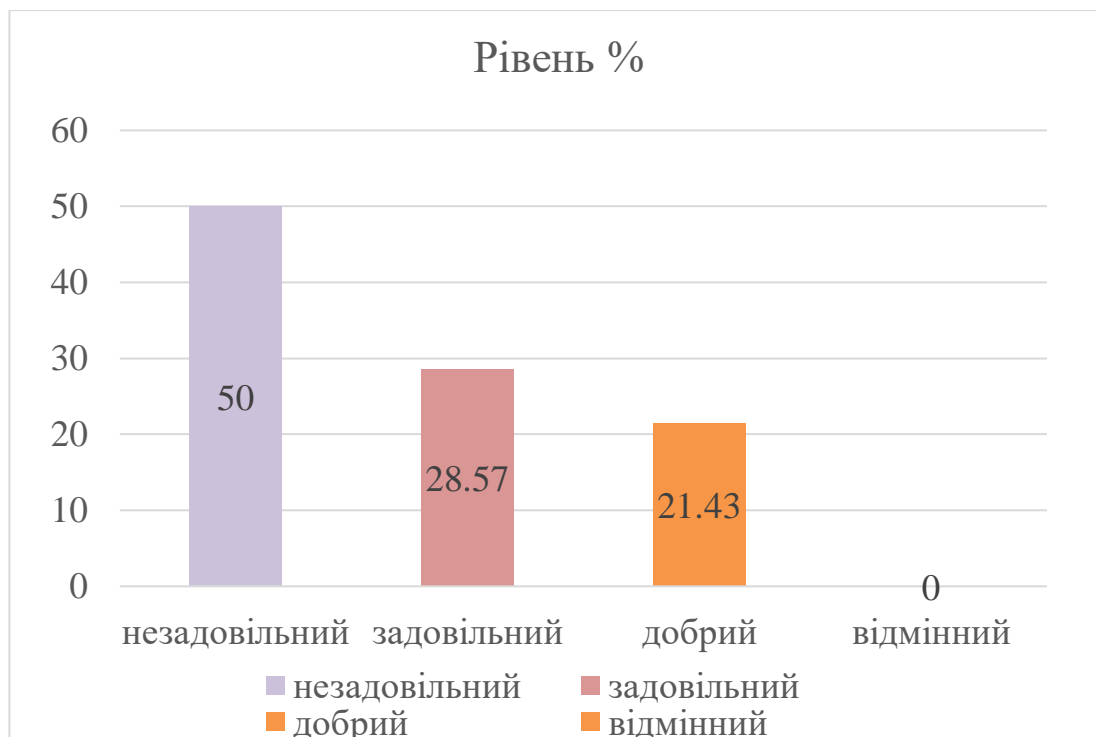

Рис. 2.4. Рівень розвитку зв'язного мовлення учнів на констатувальному етапі експерименту

Відповідно, отримані дані свідчать про те, що рівень сформованості умінь монологічного мовлення в учнів третього класу знаходяться на незадовільному та задовільному рівнях. Тому доцільним і необхідним буде проведення уроків зв'язного мовлення з використанням комплексу вправ, розробленого із застосуванням прийомів технології критичного мислення.

Виходячи з результатів отриманих після проведення зрізу знань на констатувальному етапі експерименту, ми перейшли до перевірки висунутої нами гіпотези про ефективність застосування прийомів технології критичного мислення під час формування вмінь монологічного мовлення учнів початкової школи. З цією метою нами було проведено експериментальне навчання в третьому класі.

Мета формувального етапу експерименту полягала у розвитку вмінь усного монологічного мовлення учнів третього класу початкової школи на уроках української мови за допомогою прийомів технології критичного мислення.

Завдання формувального етапу:

- розробити систему вправ, направлених на розвиток усного зв'язного мовлення;

- реалізувати цю систему вправ у практичній діяльності.

Для цього ми розробили комплекс вправ на основі технології критичного мислення за темою «Осінь», який представлений в Додатку Г.

Метою першої групи вправ є формування вміння зрозуміти предмет/тему та створювати задум висловлювання. Нами було запропоновано декілька таких вправ, вчитель має змогу обрати будь-яку на вибір. До цієї групи увійшли такі види вправ: «Сенкан», «Кластер», «Ромашка Блума».

Метою другої групи вправ є формування вміння підбирати та використовувати мовні засоби; вміння логічно будувати монолог у відповідності із задумом. До цієї групи ми також включили декілька вправ, які вчитель може обирати. До групи увійшли наступні види вправ: «Крісло автора», «Метод Прес», «Незакінчені речення», «Порушена послідовність»,

«Перегляд казки з зупинками (або прослуховування)» або «Читання з зупинками».

Третя група вправ розроблена для формування у молодших школярів вміння зробити висновок та оціночне судження щодо власного монологічного висловлювання. До цієї групи нами було включено такі види вправ як: «Мікрофон», «Займи позицію».

В ході виконання запропонованого комплексу вправ увага учнів була направлена на повноту явищ, що описуються, логічність змісту, змістовний зв'язок між реченнями.

Розроблений комплекс вправ показує, що зв'язне мовлення учнів стало більш логічним, послідовним та аргументованим. Вміння складати речення і з'єднувати їх між собою за змістом сприяло оволодінню можливостями зв'язного висловлювання. Також було сформовано вміння розуміти матеріал, що пропонується, тему, складати різні типи речень та уміння підбирати виразні засоби.

Мета контрольного етапу експерименту: виявлення ефективності запропонованої системи вправ у формуванні умінь усного монологічного мовлення на уроках рідної мови.

Завдання:

- повторно дослідити рівень розвитку усного зв'язного мовлення молодших школярів;

- порівняти отримані результати констатувального та контрольного етапів.

Після експериментального навчання під час формувального етапу дослідження нами було повторно проведено зріз знань. Учням було запропоновано виконати тестові вправи аналогічні завданням з констатувального етапу дослідження. Оцінювання результатів відбувалося за тими ж критеріями, що і на перед експериментальному зрізі. Результати тестування з контрольного етапу дослідження наведено в Додатку Д та таблиці (Таблиця 2.3.), а для полегшення сприйняття – у вигляді діаграми (Рис. 2.5.).

Таблиця 2.3.

Рівень розвитку зв'язного мовлення учнів на контрольному етапі експерименту

Рівень розвитку зв'язного мовлення	Рівень %
Незадовільний	28,57
Задовільний	21,43
Добрий	28,57
Відмінний	21,43

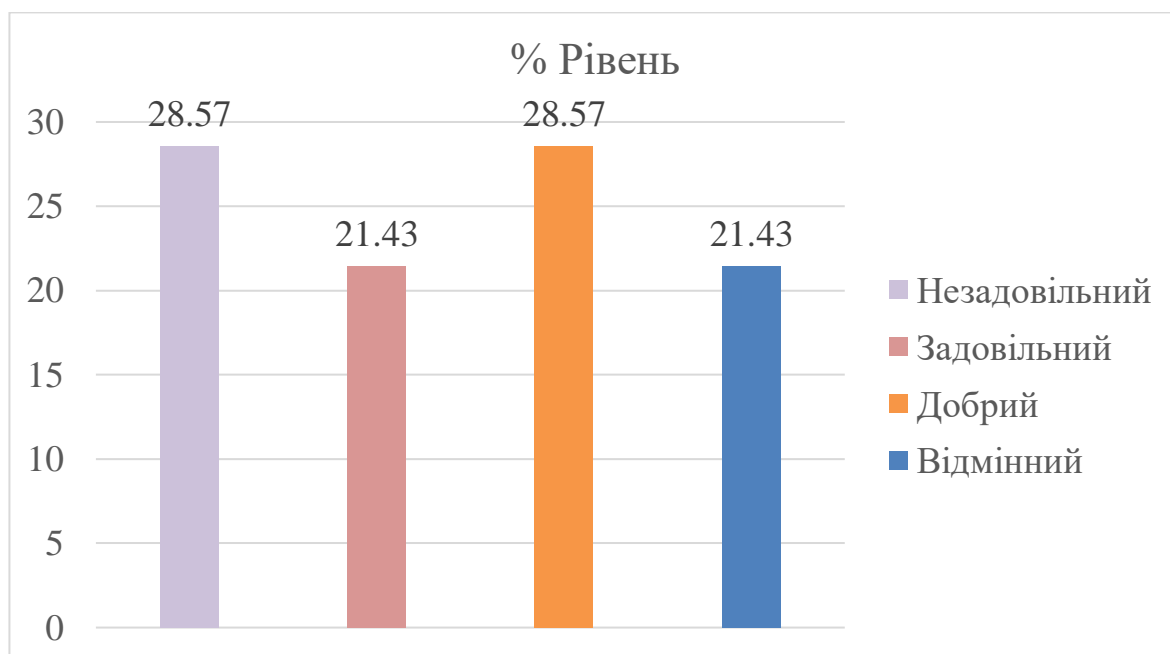

Рис. 2.5. Рівень розвитку зв'язного мовлення учнів на контрольному етапі експерименту.

Загальні результати зрізу знань з розвитку зв'язного мовлення на констатувальному і контрольному етапах представимо у вигляді таблиці (Таблиця 2.4.) та у вигляді діаграми (Рис. 2.6.).

Таблиця 2.4.

Порівняння результатів зрізу знань на констатувальному та контрольному етапах експерименту

Рівень розвитку зв'язного мовлення	Констатувальний етап, %	Контрольний етап, %
Незадовільний	50	28,57
Задовільний	28,57	21,43
Добрий	21,43	28,57
Відмінний	0	21,43

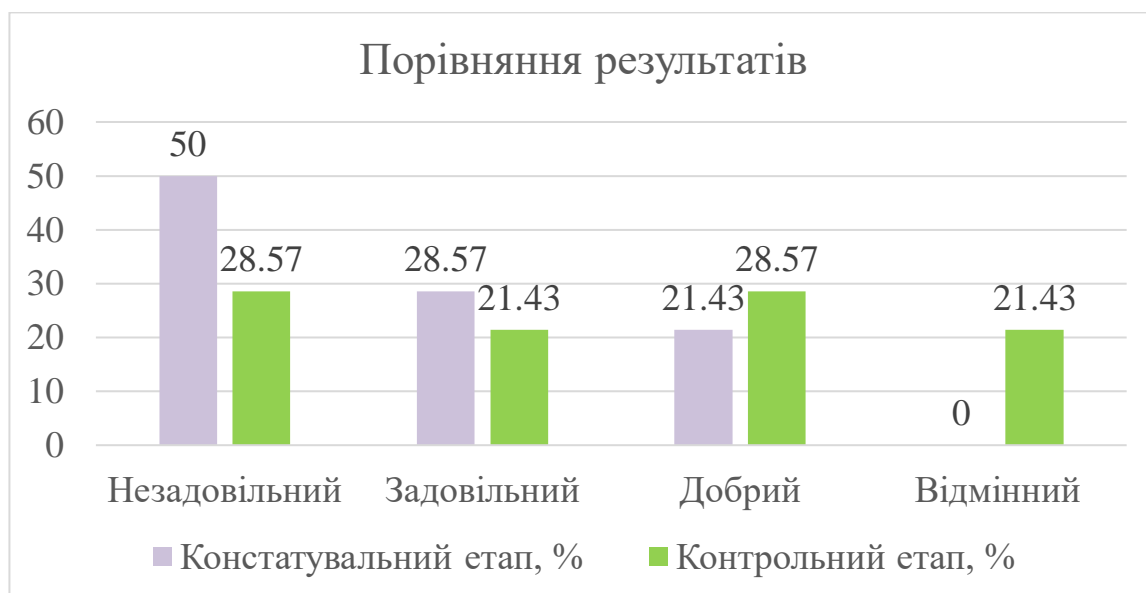

Рис. 2.6. Порівняння результатів зрізу знань на констатувальному та контрольному етапах експерименту.

Відповідно, зробивши аналіз отриманих результатів можна зробити наступні висновки: проведення уроків української мови з використанням прийомів технології критичного мислення підвищує рівень сформованості вмінь монологічного мовлення учнів початкової школи. На уроках рідної мови є можливість ефективно організувати навчання з розвитку та формування вмінь усного монологічного мовлення.

Таким чином, впровадження комплексу вправ із застосуванням прийомів технології критичного мислення, направлено на формування вмінь усного зв'язного мовлення у початкових класах, позитивно впливає на процес навчання та підвищує його ефективність. Аналіз результатів показав, що дітям легше висловлювати свої думки, з'являється бажання планувати свою діяльність та здійснювати само та взаємоконтроль.

В цьому розділі було досліджено рівень сформованості вмінь усного монологічного мовлення в учнів третього класу, розроблена система вправ із застосуванням прийомів технології критичного мислення, направлених на розвиток зв'язного мовлення молодших школярів на уроках рідної мови, а також описано аналіз дослідно-експериментальної роботи.

В констатувальному етапі експерименту брали участь 14 учнів третього класу. Використовуючи коефіцієнт навченості за В.П. Беспалько, було визначено рівень сформованості зв'язного мовлення у дітей. Опрацювання та інтерпретація результатів дозволяє зробити висновки про те, що у класі переважає кількість дітей з низьким рівнем розвитку зв'язного мовлення. Формувальний етап роботи передбачав розроблення і реалізацію комплексу вправ, направлених на формування умінь зв'язного мовлення. На контрольному етапі було знов проведено діагностику рівня розвитку усного монологічного мовлення. Після аналізу отриманих даних, спостерігається значні зміни, рівень розвитку зв'язного мовлення підвищився.

Таким чином, можна зробити висновок, що запропонована методика, спрямована на розвиток усного зв'язного мовлення на уроках української мови, підвищує ефективність освітнього процесу у формуванні вмінь усного монологічного мовлення у дітей початкових класів. Ці вправи розвивають та удосконалюють мовленнєву діяльність учнів, збагачують словниковий запас, формують уміння підбирати правильні мовні засоби.

Висновки до розділу 2

Підбиваючи підсумки викладеного у другому розділі нашої роботи, сформулюємо положення методики формування монологічного мовлення учнів початкової школи на основі технології критичного мислення та опишемо результати її експериментальної перевірки.

1. Створення підсистеми вправ було здійснено відповідно до таких етапів: класифікація вправ; добір прийомів, на основі яких побудовані вправи; розробка вправ; формування структури підсистеми вправ. Основним критерієм для класифікації вправ взято об'єкт навчання – вміння монологічного мовлення, які формуються під час уроку за технологією критичного мислення. Відповідно до зазначеного класифікаційного критерію до підсистеми увійшло три групи вправ: I група вправ – вправи на формування вміння зрозуміти предмет/тему та створити задум висловлювання; II група вправ – вправи на формування вміння підбирати та використовувати мовні засоби; вміння логічно будувати монолог у відповідності із задумом; III групи вправ – вправи для формування вміння зробити висновок та оцінне судження щодо власного монологічного висловлювання. Вправи I групи ми відносимо до умовно-комунікативних рецептивно-продуктивних вправ. Для виконання вправ I групи в якості опори можна використовувати малюнки. Реалізувати ці вправи можна за допомогою питань. Метою вправ II групи – сформулювати у молодших школярів вміння підбирати та використовувати мовні засоби; вміння логічно будувати монолог у відповідності із задумом. Цю групу вправ ми віднесли до умовно-комунікативних та комунікативних продуктивних. Для виконання вправ II групи в якості опори можна використовувати слова-опори, зразки початку фрази. Вправи III групи допомагають сформулювати вміння зробити висновок та оцінне судження щодо власного монологічного висловлювання. Цю групу вправ ми віднесли до комунікативних продуктивних. Для ефективного навчання молодших школярів монологічного мовлення можна використовувати такі прийоми

технології критичного мислення: «Крісло автора», «Мікрофон», «Доповідач-респондент», «Порушена послідовність», «Метод Прес», «Читання з передбаченням», «Дискусія», «Сенкан», «Кластер», «Істинні та хибні висловлювання», «Ромашка Блума». Вважаємо за необхідне підкреслити, що різноманітні вправи для навчання учнів початкової школи усному зв'язному мовленню можуть розроблятися на підставі визначеної нами відповідності прийомів технології критичного мислення певним вмінням монологічного мовлення.

2. З метою створення моделі навчання монологічного мовлення учнів початкових класів на основі технології критичного мислення нами була розглянута розроблена у сучасній методиці типологія уроків української мови за різними критеріями. В.А. Оніщук класифікує уроки за навчальними цілями. Лінгводидактик К. Плиско розробила класифікацію уроків за метою організації навчального заняття. Сучасний лінгводидакт С. Караман за основу системи уроків рідної мови взяв етапи пізнання. Також ми розглянули циклічність навчального процесу з вивчення української мови, на основі якої і була розроблена модель навчання із застосуванням прийомів технології критичного мислення, спрямована на формування вмінь монологічного мовлення. Такі уроки будуть розділені на три етапи відповідно: виклик, осмислення, рефлексія. На кожен з етапів буде відведено по 10-15 хвилин. На заняттях будуть використовуватися прийоми технології критичного мислення.

Етап виклику співвідноситься з початком уроку. На цьому етапі формуватимуться уміння зрозуміти предмет/тему; уміння створити задум висловлювання. Робота на етапі буде націлена на актуалізацію знань отриманих під час уроків української мови. Також буде проводитись робота над збагаченням словникового запасу. Етап виклику можемо назвати підготовчим етапом перед побудовою монологічного висловлювання. Під час цієї частини уроку виконуються вправи, розроблені для першого етапу.

На етапі осмислення робота націлена на формування в молодших школярів уміння підбирати та використовувати мовні засоби для власного

висловлювання; уміння логічної побудови монологу у відповідності із задумом. Це етап можемо назвати практичним, тобто відбувається формування та закріплення вмінь молодших школярів створювати монологи різних функціональних типів (опис, повідомлення, міркування) з опорою на картинку або серію картинок, слова, заданим початком або кінцівкою, редагувати текст з точки зору його змісту, граматики і лексики, відновлювати деформований текст.

Третій етап – рефлексія. На цьому етапі будуть сформовані такі вміння зробити висновок та оціночне судження щодо власного монологічного висловлювання (підбиття підсумків, аналіз помилок). Ця частина уроку є контрольною. Під час етапу рефлексії учні оцінюють свою успішність та якість виконаних завдань, роблять аналіз виконаних дій.

3. В ході дослідження було проведено педагогічний експеримент, який складався з трьох етапів: підготовчого, долідницького, етапу аналізу та узагальнення результатів. За результатами констатувального експерименту нами були зроблені висновки, що рівень сформованості вмінь монологічного мовлення в учнів третього класу досить низький. Для підвищення якості зв'язного мовлення учнів експериментального класу ми розробили та реалізували комплекс вправ за темою «Осінь», упорядкований відповідно до розробленої моделі навчання. Зріз знань, проведений на контрольному етапі експерименту, показав, що рівень розвитку зв'язного мовлення підвищився. Це дає нам можливість зробити висновки, що впровадження методики із застосуванням прийомів технології критичного мислення, направленої на формування вмінь монологічного мовлення у початкових класах, позитивно впливає на процес навчання та підвищує його ефективність. Вправи створеного комплексу розвивають та удосконалюють мовленнєву діяльність учнів, збагачують словниковий запас, формують уміння підбирати правильні мовні засоби.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Сучасна шкільна лінгводидактика велику увагу приділяє проблемі розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. Однак аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних учених показав, що проблема навчання монологічного мовлення учнів початкових класів за допомогою технології критичного мислення потребує теоретичної та практичної розробки. Наше дослідження дало змогу вирішити цю проблему і зробити наступні висновки.

1. Теоретичні передумови формування вмінь монологічного мовлення на основі технології критичного мислення є основою для вирішення проблеми, якій присвячена наше дослідження. Необхідні передумови для ефективного навчання визначаються наведеними нижче положеннями.

1.1. Технологія розвитку критичного мислення – це новітня освітня технологія, яка представляє собою сукупність стратегій, прийомів, методів, використання яких на уроках дозволяє створити умови для ефективного навчання дітей. Після проведення уроків із застосуванням технології розвитку критичного мислення завжди з'являються нові ідеї. Це є доказом того, що ця технологія не тільки педагогічна технологія з визначеними правилами, принципами та набором прийомів, а й динамічний, розвивальний підхід до навчання, який доцільно і необхідно використовувати на уроках в Новій українській школі.

1.2. Застосування технології розвитку критичного мислення на уроках рідної мови у початкових класах допомагає реалізувати методичні принципи такі як: принцип комунікативної спрямованості навчання, принцип забезпечення активної мовленнєвої практики, принцип збагачення мотивації мовленнєвої діяльності, принцип взаємозв'язку мислення, мови і мовлення. Адже, суть технології критичного мислення і полягає у застосуванні саме таких прийомів навчання, які забезпечують активну діяльність учнів на уроках, створюють мовленнєве середовище, де діти з радістю висловлюють свої думки.

Нами була розроблена власна номенклатура вмінь монологічного мовлення: вміння зрозуміти предмет/тему та створювати задум висловлювання; вміння підбирати та використовувати мовні засоби; вміння логічно побудувати монолог у відповідності із задумом; вміння зробити висновок та оціночне судження щодо власного монологічного висловлювання. Вважаємо за доцільне розділити ці вміння за етапами уроку на основі технології критичного мислення таким чином: на етапі виклику – формуються вміння зрозуміти предмет/тему та створювати задум висловлювання; на етапі осмислення – формуються вміння підбирати та використовувати мовні засоби; вміння логічно будувати монолог у відповідності із задумом; на етапі рефлексії – вміння зробити висновок та оціночне судження щодо власного монологічного висловлювання.

1.3. Лінгвістичні передумови формування вмінь монологічного мовлення учнів початкової школи за допомогою технології критичного мислення представлені такими положеннями. Система мови складається з таких одиниць як: звуки, морфеми, слова, словосполучення, речення. Розглянуто поняття «речення» як мовна одиниця, яка є мінімальною комунікативною одиницею, що сприймається на слух чи зір, і несе у собі повідомлення про щось. Вивчено поняття текст, як результат мовної діяльності, якому притаманні певні ознаки, вивчення яких необхідне для мовного розвитку молодших школярів. Розглянуто ознаки тексту, його частини та види. Процес створення звязного висловлювання називається дискурсом, а продуктом мовлення є текст. Зв'язне висловлювання – це сукупність взаємопов'язаних самостійних речень, об'єднаних спільним предметом мовлення і головною думкою за допомогою мовних засобів. В свою чергу монологічне мовлення – зв'язний, послідовний, тривалий виклад думок, знань однією особою. Розглянули психологічні та мовленнєві характеристиками монологічного мовлення і комунікативні функції, які воно виконує.

2. Розроблена та експериментально перевірена нами методика дозволяє практично вирішити проблему формування вмінь монологічного мовлення молодших школярів за допомогою технології критичного мислення.

2.1. Створена підсистема вправ є однією з частин запропонованої методики і включає три групи вправ: I група вправ – вправи на формування вміння зрозуміти предмет/тему та створити задум висловлювання; II група вправ – вправи на формування вміння підбирати та використовувати мовні засоби; вміння логічно будувати монолог у відповідності із задумом; III групи вправ – вправи для формування вміння зробити висновок та оцінне судження щодо власного монологічного висловлювання. Вправи I групи ми віднесли до умовно-комунікативних рецептивно-продуктивних вправ. Ця група вправ передбачає використання прийомів «Ромашка Блума», «Сенкан», «Кластер». II групу вправ ми віднесли до умовно-комунікативних та комунікативних продуктивних. Для виконання цієї групи вправ використовують прийоми «Крісло автора», «Метод Прес», «Незакінчені речення», «Порушена послідовність», «Читання з зупинками», «Перегляд казки з зупинками». III групу вправ ми віднесли до комунікативних продуктивних. Для виконання цієї групи вправ використовують прийоми «Мікрофон», «Займи позицію».

2.2. Модель навчання монологічного мовлення учнів початкових класів на основі технології критичного мислення була розроблена на основі циклічності навчального процесу з вивчення української мови. Розроблена модель буде реалізовуватися на уроках в три етапи. Етап виклику співвідноситься з початком уроку. На цьому етапі формуватимуться уміння зрозуміти предмет/тему; уміння створити задум висловлювання. На етапі осмислення робота націлена на формування в молодших школярів уміння підбирати та використовувати мовні засоби для власного висловлювання; уміння логічної побудови монологу у відповідності із задумом. Це етап можемо назвати практичним, тобто відбувається формування та закріплення вмінь молодших школярів створювати монологи різних функціональних

типів. На третьому етапі будуть формуватися вміння зробити висновок та оціночне судження щодо власного монологічного висловлювання. Ця частина уроку є контрольною.

2.3 Ефективність розробленої нами методики формування вмінь монологічного мовлення молодших школярів на основі технології критичного мислення встановлено під час педагогічного експерименту. Зріз знань, проведений на контрольному етапі експерименту, показав, що рівень розвитку зв'язного мовлення підвищився. Це дає нам можливість зробити висновки, що впровадження методики із застосуванням прийомів технології критичного мислення, направленої на формування вмінь монологічного мовлення у початкових класах, позитивно впливає на процес навчання та підвищує його ефективність. Вправи створеного комплексу розвивають та удосконалюють мовленнєву діяльність учнів, збагачують словниковий запас, формують уміння підбирати правильні мовні засоби. Отже, гіпотеза, висунута нами на початку дослідження, підтвердилася – процес формування умінь усного монологічного мовлення учнів 3 класу став ефективнішим за рахунок застосування в навчальному процесі розробленої методики навчання монологічного мовлення на основі прийомів технології критичного мислення.

Застосування технології критичного мислення на уроках в початкових класах забезпечує реалізацію принципів навчання української мови та створює сприятливі методичні та лінгвістичні передумови для формування умінь усного монологічного мовлення у молодших школярів. Під час навчання на уроках української мови молодші школярі оволодівають усіма формами мовлення, однією з яких є монологічне мовлення. Вивчають мовні одиниці, оволодівають поняттям «текст», навчаються складати описи, розповіді та висловлювати власні міркування. Формуються вміння монологічного мовлення. З перших уроків української мови діти в доступній для них формі засвоюють основну функцію мовлення – комунікативну. Розвиваючи мовлення у дітей, розвивається і мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреас Шляйхер «Найкращий клас у світі: як створити систему освіти 21-го століття». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/yakist-osviti/shlyaykher-naykrashchiy-klas-u-sviti-yak-stvoriti-sistemu-osviti-21-go-stolittya.pdf>. (дата звернення: 15.09.2021).
2. Баранник Д. Х. Усний монолог: загальні особливості мовної культури. Дніпропетровськ: ВДУ, 1969. 144 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Ф. С. Бацевич. Київ: Академія, 2004. 342 с. (Альма-матер).
4. Бевзенко С. П., Литвин Л.П., Семеренко Г.В. Сучасна українська мова. Київ: Вища школа, 2005. 270 с.
5. Белкіна-Ковальчук О.В. Формування критичного мислення учнів початкових класів у процесі навчання: дис. канд. педагог.: 2009. теорія навчання (Текст)/ О.В. Белкіна-Ковальчук. Луцьк: Волинський Державний університет імені Лесі Українки, 2006. 215с.
6. Белкіна-Ковальчук О. В. Роль критичного мислення в сучасній освіті. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2018. Випуск 52. С. 2019-224. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mitimpt_52_53 (дата звернення: 25.03.2021).
7. Бизикова О.А. Развитие монологической речи у дошкольников: Учебное пособие для студ. высш. учебных заведений. Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гос. ун-та, 2014. 235 с.
8. Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. За загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ: Ленвіт, 2013. 590 с.

9. Блог керівника Сквирського НВК «ЗОШ I-III ступенів № 4 – дитячий садок» Автор: Богатирьова Олена Михайлівна вчитель початкових класів Новосельська середня школа, р/н Р. Мусрепова, Північно - Казахстанська область Технологія розвитку критичного мислення INSERT. URL: <http://vigivska0804.blogspot.com/2016/01/insert.html>. (дата звернення: 05.03.2021).
10. Богуш А.М., Гавриш Н.В.. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник. За редакцією А.М. Богуш. Київ: Вища школа, 2007. 542с.
11. Бокій Н.В. Методичні рекомендації «Звичайні форми роботи – новий підхід: розвиток зв'язного мовлення учнів Нової української школи». URL: <https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-zvichayni-formi-roboti---noviy-pidhid-rozvitok-zv-yaznogo-movlennya-uchniv-novo-ukra-nsko-shkoli-200770.html> (дата звернення: 22.09.2021).
12. Вашуленко М.С.. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. За наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ: Літера ЛТД, 2011. 364 с.
13. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі: Методичний посібник. За редакцією М.С. Вашуленко. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2018. 400с.
14. Вукіна Н. В., Дементієвська Н. П., Критичне мислення: як цього навчати. Харків: «Основа»: «Триада +», 2007. 112 с.
15. Выготский Л.С. Избранные педагогические исследования. Москва: АПН РСФСР, 1956. 380 с
16. Галушкіна В. О. Розвиток навичок критичного мислення молодших школярів засобами інтерактивних технологій на уроках в початковій школі. URL: <https://liko-school.kiev.ua/images/professional-achievements/robotaGalushkina.pdf> (дата звернення: 06.07.2021).

17. Герета Н. М. Діалог як складник чужого мовлення. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: збірник наукових праць. Відп. ред. А. П. Грищенко. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. С. 71–77. (Серія 10 «Проблеми лексикології і граматики української мови»; вип. II).
18. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 376 с.
19. Дмитренко С.О. Структурна побудова уроків. URL: <https://naurok.com.ua/strukturna-pobudova-urokiv-90714.html>. (дата звернення: 15.10.2021).
20. Дубовик С.Г. Формування монологічних вмінь у молодших школярів на уроках вивчення граматики. Молодий вчений. Вип. 4 (80). 2020. С. 573-577.
21. Дьюї Д. Психологія і педагогіка мислення. Вінниця: Лабіринт, 2016. 192с.
22. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=24374 (дата звернення: 11.09.2021).
23. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации, Москва, 1982. Стр 24
24. Закон України «Про загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 11.02.2021).
25. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 11.02.2021).
26. Зуєва М.В. Типи уроків української мови, їх структура та методика проведення. URL: <https://vseosvita.ua/library/tema-tipi-urokiv-ukrainskoi-movi-ih-struktura-ta-metodika-provedenna-306070.html> (дата звернення: 20.10.2021).
27. Інтерактивні технології навчання у початкових класах. Авт.-упор. І.І. Дівакова. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 180 с.
28. Караман С.О. Мовленнєве спілкування. Стилїстика і культура мовлення. Підручник Українська мова 10 клас (профільний рівень). Ранок,

2018. URL: https://subject.com.ua/textbook/mova/10klas_1/89.html. (дата звернення: 01.11.2021).

29. Кардаш Л.В.. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». 2015, Випуск 57.

30. Клустер Д. Що таке критичне мислення. Педагогічний вісник. 2015. Випуск 2. с. 3-5.

31. Кміть О.В., Шульга Н.О. Підсистема вправ для навчання монологічного мовлення старших дошкільників на основі мнемотехніки. Наукові перспективи. Серія «Педагогіка». 2021. Вип. 9 (15). С. 358-370.

32. Коваль Г.П., Деркач Н.І., Наумчук М.М. Методика викладання української мови: Навчальний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів. Тернопіль: Астон, 2008. 287 с.

33. Ковріжних О.Є. Рекомендації по розробленню календарно-тематичного планування. «Нова Українська школа». URL: <https://vseosvita.ua/library/rekomendacii-po-rozroblennu-kalendarno-tematicnogo-planuvanna-nova-ukrainska-skola-348141.html>. (дата звернення: 03.11.2021).

34. Колток Л. Критичне мислення молодших школярів як психолого-педагогічний феномен. Молодь і ринок. 2019. Вип. 9. С. 66-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2019_9_14. (дата звернення: 23.02.2021).

35. Конверський А.Є. Критичне мислення. Підручник для студентів вищих навчальних закладів усіх спеціальностей. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 370 с.

36. Котик Т.М. Методика навчання української мови в початковій школі: Навчально-методичний посібник для студентів дистанційної форми навчання спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ, 2015. 295с.

37. Коць Т.А. Культура мови сучасника. Колега. 2002. Вип. 1. С. 18-21.

38. Кременчуцькій педагогічний коледж. Типи та структура уроків для початкової школи. URL: <https://pu.org.ua/Uroki.html>. (дата звернення: 20.10.2021).
39. Критичне мислення. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/критичне_мислення (дата звернення: 23.03.2021).
40. Крупеник Ю.В. Розвиток зв'язного мовлення молодших школярів. URL: <https://vseosvita.ua/library/rozvitok-zvaznogo-movlenna-molodsih-skolariv-336359.html>. (дата звернення: 15.10.2021).
41. Кучеренко І. Аспекти уроки української мови: витоки і сучасний стан. Українська мова і література в школах України. 2016. Вип. 4. С. 15–22.
42. Леонтьев А. Проблемы развития психики. Москва: 1972. 584 с.
43. Лякішева А., Вітюк В., Кашуб'як І. Ретроспективний огляд поняття «критичне мислення». Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. 2019. Вип. 1. С. 29–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ped_in_2019_1_6 (дата звернення: 17.04.2021).
44. Миколаївський обласний центр зайнятості. Топ навичок для успіху в 2025 році. URL: <https://mik.dcz.gov.ua/publikaciya/top-navychok-dlya-uspihu-v-2025-roci>. (дата звернення: 19.09.2021).
45. Негода С. Теорія дитячого колективу. URL: http://terra0432.blogspot.com/2015/04/blog-post_99.html. (дата звернення: 29.10.2021).
46. Неділя Т.В. Формування критичного мислення молодших школярів: сутність та особливості. Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні та прикладні аспекти розвитку науки», Київ: МЦНІД, 2021. 68 с. С. 23-25.
47. Неділя Т.В. Застосування технології розвитку критичного мислення на уроках української мови в початковій школі. Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції. Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2021. 84 с. С. 67-69.

48. Неділя Т.В. Критичне мислення як прийом розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках української мови. Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти». Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2021. Вип. 10. 651 с. С. 229-231.

49. Неділя Т.В., Кміть О.В. Критичне мислення як провідна технологія навчання в НУШ. Наукові перспективи. Серія «Педагогіка». 2021. Вип. 9 (15). С. 371-383.

50. Нікітченко О.С., Тарасова О.А. Формування навичок критичного мислення на уроках іноземної мови: навчально-практичний посібник. Харків: «Друкарня Мадрид», 2017. 104 с.

51. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (дата звернення: 28.01.2021).

52. Онищук В. А. Типы, структура и методика урока в школе. Киев: Радянська школа, 1976. 183 с.

53. Особливості навчання усного монологічного мовлення учнів початкових класів. URL: <https://primary-school-263.webnode.com.ua/news/osoblivosti-navchannya-usnogo-monologichnogo-movlennya-uchniv-pochatkovikh-klasiv/> (дата звернення: 17.09.2021).

54. Педагогічний експеримент. URL: <http://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/1491/%D0%A04.15.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

55. Плиско К. Принципи, методи і форми навчання української мови (теоретичний аспект): навч. посіб. Харків: Основа, 1995. 240 с.

56. Практикум з методики навчання української мови в загально-освітніх закладах: модульний курс: Посібник для студентів пед. університетів та інститутів. Кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2011. 366 с.

57. Пометун О.І., Сущенко І.М. Основи критичного мислення: методичний посібник для вчителів. Дніпропетровськ: ЛІРА, 2016. 156 с.

58. Пометун О.І., Сущенко І.М. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи: методичний посібник для вчителів. Автори-укладачі: О. І. Пометун, І. М. Сущенко. Київ, 2017. 96 с.

59. Пометун О.І. Критичне мислення як педагогічний феномен. Український педагогічний журнал. 2018. Вип. 2. С. 89-98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2018_2_14. (дата звернення: 25.02.2021).

60. Портал вчителів початкових класів «Урок». Метод кластер в освітньому процесі. Що це таке і як його використовувати? URL: http://www.yrok.net.ua/load/nova_ukrajinska_shkola/prijomi_roboti/metod_klaster_a_v_osvitnomu_procesi_shho_ce_take_i_jak_jogo_vikoristovuvati/313-1-0-4593. (дата звернення: 03.03.2021).

61. Постанова Кабінету міністрів Про затвердження Державного стандарту початкової освіти № 87 від 21 лютого 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 28.02.2021).

62. Психология. Словарь. Под общей редакцией А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. Москва: Политиздат, 1990. 494 с.

63. Радченко О. І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології: автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2000. 18с.

64. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Москва, 1940. С. 350.

65. Рубинштейн С. Л. О мышлении и путях его исследования. АН СССР, Ин-т филос. Москва: изд-во АН СССР, 1958. 145 с.

66. Савченко О. Я. Мета і результат уроку в контексті компетентнісного підходу. Початкова школа. 2015. Вип. 3. С. 10-16.

67. Теорія розвитку критичного мислення. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/теорія_розвитку_критичного_мислення. (дата звернення: 25.02.2021).
68. Терно С.О. критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти. Запоріжжя: Просвіта. 2009. 274 с.
69. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012. 70 с.
70. Терно С.О. Світ критичного мислення: образ та мімікрія. Історія в сучасній школі. 2012. Вип. 7-8. С. 27-39.
71. Терно С.О. Розвиток критичного мислення. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). 2017. Вип. 4. С. 5–13.
72. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д.; Наук. ред., передм. О. І. Пометун. Київ: Вид-во «Плеяди», 2006. 220 с.
73. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О.Я. 3-4 клас. Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 року № 1273. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf> (дата звернення: 03.09.2021).
74. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р.Б. 3-4 клас. Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 року № 1273. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Shiyana.pdf> (дата звернення: 03.09.2021).
75. Тягло О.В. Критичне мислення: Навчальний посібник. Харків: «Основа»: «Триада+», 2018. 192 с. (Б-ка журн. «Управління школою»; Випуск 1(61)).

76. У чому полягає специфіка усного мовлення. URL: <https://ukrlit.net/article/1025.html>. (дата звернення: 15.11.2021).
77. Халперн Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. СПб: Питер, 2000. 512 с.
78. Bloom B.S. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals: Handbook I, cognitive domain. NewYork: Longman, 1994. 112 p.

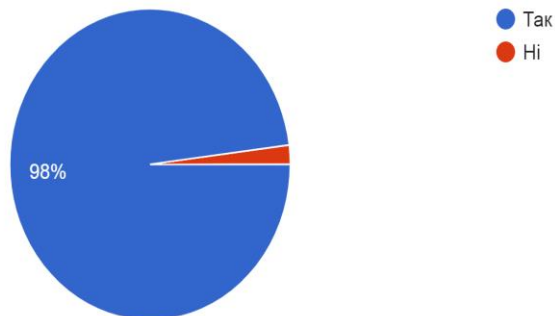
Додаток А

Опитування вчителів початкових класів щодо застосування технології критичного мислення при вивченні української мови

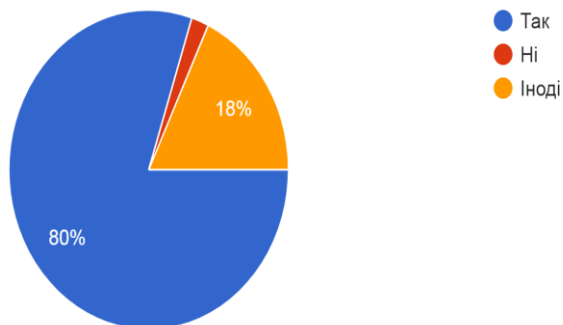
Чи знайомі Ви з поняттям «критичне мислення»? Якщо так, то дайте визначення цього поняття
50 ответов

Чи вважаєте Ви критичне мислення необхідною навичкою у XXI ст.?
50 ответов

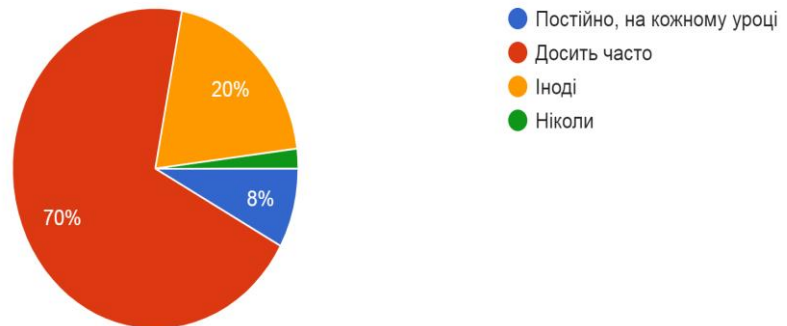

Чи застосовуєте Ви технологію критичного мислення на уроках української мови?
50 ответов

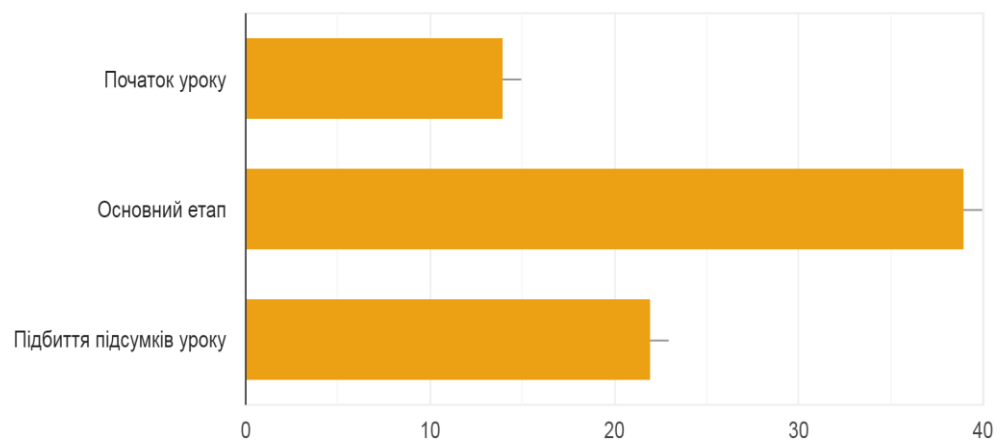
Як часто Ви застосовуєте технологію критичного мислення на уроках української мови?

50 ответов

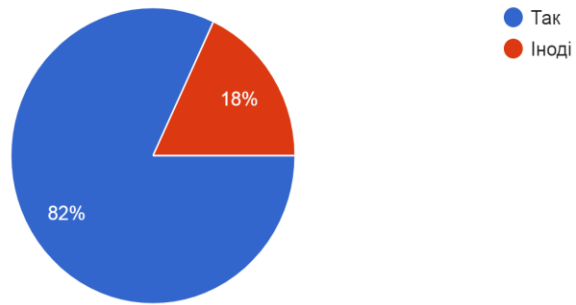
На якому етапі уроку використовуєте прийоми технології критичного мислення?

50 ответов

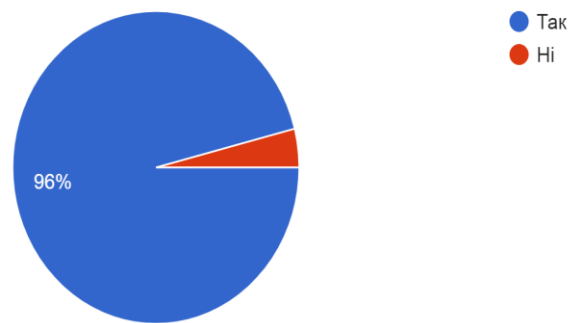
Чи доцільно застосовувати вказану технологію у молодших класах при вивченні української мови?

50 ответов

Чи вважаєте Ви, що застосування прийомів технології критичного мислення оптимізує навчання монологічного мовлення молодших школярів?

50 ответов

Що більш ефективне?

50 ответов

Додаток Б

Тестові завдання

1. Подивіться на малюнок і скажіть, про що буде йтися в тексті. Придумайте заголовок.

2. Складіть розповідь за малюнком, користуючись опорними словами: був, народження, Святослава, у, День; привітати, Оленка, його, та, прийшли, Богдан; столом, ми, за, сиділи; цікаві, в, гралися, ігри; торт, принесла, мама, святковий.

3. З'єднайте придумані речення засобами міжфразового зв'язку (спочатку, потім, нарешті).

У Святослава був День народження. Його прийшли привітати Оленка та Богдан. Спочатку ми сиділи за столом. Потім гралися в цікаві ігри. Нарешті мама принесла святковий торт.

4. Прочитайте готовий міні монолог. Скажіть, щоб ви змінили? Поясніть, чому ваш монолог кращий. Відкоригуйте текст.

У Святослава День народження. Прийшли Оленка та Богдан. Вони сиділи за столом та гралися. Мама принесла торт.

Додаток В

Таблиця 1

Результати дослідження рівня сформованості зв'язного мовлення молодших школярів на констатувальному етапі

№ п/н	Ім'я та прізвище	Рівень сформованості зв'язного мовлення							
		незадовільний		задовільний		добрий		Відмінний	
		бали		бали		бали		бали	
1	Владислав Г.	5	0,42						
2	Кіра К.					10	0,83		
3	Артем К.	5	0,42						
4	Тимофій К.			8	0,67				
5	Єгор К.			8	0,67				
6	Варвара Л.			8	0,67				
7	Олександра М.	7	0,58						
8	Дмитрій Н.	6	0,50						
9	Дмитро П.	4	0,33						
10	Денис Р.	7	0,58						
11	Артем С.			8	0,67				
12	Данило С.	5	0,42						
13	Єлизавета Ч.					9	0,75		
14	Софія Ш.					9	0,75		

Додаток Г

Комплекс вправ на основі технології критичного мислення за темою
«Осінь»

Розроблений комплекс вправ для розвитку усного монологічного мовлення учнів третього класу на тему «Осінь».

Початок уроку – виклик.

На початку уроку вчитель пропонує дітям відгадати загадку.

Жовте листячко летить,

Під ногами шелестить,

Сонце вже не припікає.

Коли, діти, це буває? (*Восени*)

Там доорює, там сіє,

Трусить яблука в садах.

І малює, як уміє,

На листочках і листках.

– Ну й завзята ж у роботі!

– Так за те вся в позолоті. (*Осінь*)

А яка ваша улюблена пора року? Чому?

Основна частина уроку – етап осмислення

Далі представимо комплекс вправ, метою яких є формування вміння зрозуміти тему; створити задум.

Вид вправи – прийом «Сенкан»

Тип вправи – умовно-комунікативний

Завдання вправи: актуалізувати знання, збагатити словниковий запас, розвинути мовлення, розвинути образне мислення, навчити дітей виокремлювати головне, формулювати думки лаконічно, розвиток творчих здібностей.

Прийом «Сенкан». Діти, складіть сенкан до слова «осінь». Правила складання такі: перший рядок – це іменник, саме слово «осінь»; другий рядок – прикметники, які описують осінь; третій рядок – дієслова, які описують дії, пов'язані з осінню; четвертий рядок – фраза, за допомогою якої можна описати ваше ставлення осені; п'ятий рядок – синонім до слова «осінь».

Осінь (іменник)

Сонячна, золота (прикметники або прислівники, які описують тему)

Прийшла, дощить, обсипає (дієслова або дієприслівники, які описують дії, пов'язані з темою тексту)

Гарна пора року (Холодна пора року, Мокра пора року) (. Це може бути крилатий вираз, приказка, цитата)

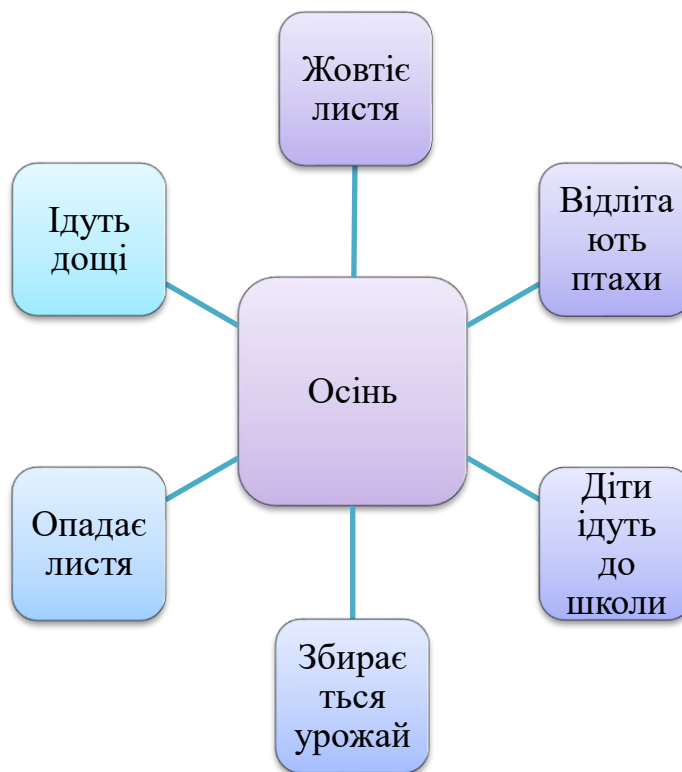
Урожай (підсумок, за прикладом першого рядка, який характеризує зміст теми. Частіше за все це синонім).

Вид вправи – прийом «Кластер»

Тип вправи – комунікативний

Завдання вправи: актуалізувати та систематизувати знання, збагатити словниковий запас, розвинути мовлення, розвинути образне мислення, навчити формулювати думки логічно і зв'язно, розвиток творчих здібностей.

Прийом «Кластер». Діти, давайте складемо кластер до слова «осінь». З якими словами у вас асоціюється осінь?

Вид вправи – прийом «Ромашка Блума»

Тип вправи – комунікативний

Завдання вправи: сформуувати вміння ставити запитання, розглядати тему з різних боків, зрозуміти її більш детально, зібрати таким чином матеріал для подальшого його використання у самостійному складанні тексту.

Прийом «Ромашка Блума». На пелюстках записуються запитання різного типу: прості, для уточнення, узагальнюючі, творчі, практичні, оціночні.

Подивіться на картину «Осінь». Давайте разом дамо відповідь на наступні запитання:

1. Прості запитання.

Що це?

2. Питання для уточнення.

Чи правда, що восени листя змінюють колір?

3. Інтерпретуючі запитання (узагальнюючі)

Чому листя жовтіє восени?

Інформаційна довідка.

Тому що восени менше тепла і світла, тому хлорофілових зерен в листях утворюється менше, а саме такий компонент як хлорофіл і надає листю зеленого кольору. Також в листях є жовті, червоні і жовто-гарячі речовини.

4. Творчі запитання.

Щоб змінилось у природі, якби постійно було літо?

5. Практичні запитання.

Де можна побачити різнокольорове листя?

6. Оціночні запитання.

Який настрій у вас викликає осіння пора?

Наступні вправи направлені на формування вміння підбирати та використовувати мовні засоби; вміння логічно будувати монолог у відповідності із задумом.

Вид вправи – прийом «Крісло автора»

Тип вправи – комунікативний

Завдання вправи: розвивати зв'язне мовлення, креативне, творче мислення, вільно висловлювати свої думки.

Прийом «Крісло автора». Це прийом дозволяє дітям подолати сором'язливість, надає впевненості та рішучості, учні спокійно висловлюються, уявивши себе автором.

Використовуючи опори-малюнки, опори слова, речення, складіть розповідь про осінній день.

Опорні слова: золота, холодно, птахи, дощі, жовті.

Діти сідають у імпровізоване крісло автора та діляться своїми розповідями.

Вид вправи – прийом «Метод Прес»

Тип вправи – умовно-комунікативний

Завдання вправи: навчити молодших школярів використовувати різні мовні засоби у висловленні своєї думки, аргументувати її, робити висновки, використовуючи при цьому мовленнєві зразки, навчити розгорнуто давати відповіді на запитання.

«Метод Прес». Як ви вважаєте, що буде, якщо одразу після літа настане зима? Чому кажуть «Літо дає коріння, а осінь — насіння», «Весна красна, але голодна; осінь дощова, але ситна»?

Висловлення думки починайте з фрази «Я вважаю, що...». Щоб пояснити свою точку зору та аргументувати її застосуйте фразу «Тому, що...». Далі наведіть приклади, факти та додаткові аргументи на користь своєї позиції «Наприклад, ...». Узагальнення думки та підбиття підсумків розпочніть зі слів «Отже...», «Таким чином...».

Вид вправи – прийом «Незакінчені речення»

Тип вправи – умовно-комунікативний

Завдання вправи: навчити логічно мислити, будувати речення, актуалізувати знання.

Вправа «Незакінчені речення». Діти закінчіть речення.

Літо закінчилося і настала ...(осінь).

Подув сильний ...(вітер).

На вулиці стало ...(холодно).

Листя на деревах ...(пожовтіло, стало золотим).

Іде ...(дощ).

Відлітають до теплих країв ...(птахи).

Вид вправи – прийом «Порушена послідовність»

Тип вправи – умовно-комунікативний

Завдання вправи: сформувані вміння логічно будувати висловлювання, вміння працювати з текстом

«Порушена послідовність».

З яких частин складається текст? (Зачин, основна та заключна частини).

Прочитайте речення та розташуйте їх так, щоб утворився текст.

Підберіть до тексту заголовки.

Осінь квіти радують перехожих своїми барвами: червоними, жовтими, синіми, помаранчевими.

Вони весело ідуть осінніми вулицями і наповнюють їх своїм дзвінким сміхом.

Настала осінь і прийшла пора холодів.

Але не варто сумувати, адже попереду всіх чекає казкова зима.

Поступово опадає листя і настають сірі похмурі дні.

Все навкруги рясніє кольорами!

На шкільні подвір'я повернулися дітлахи.

Дерева уже поміняли своє вбрання.

Птахи відлетіли до теплих країв і перестали радувати своїми піснями.

(Настала осінь і прийшла пора холодів. Птахи відлетіли до теплих країв і перестали радувати своїми піснями. На шкільні подвір'я повернулися дітлахи. Вони весело ідуть осінніми вулицями і наповнюють їх своїм дзвінким сміхом. Дерева уже поміняли своє вбрання. Все навкруги рясніє кольорами! Осінь квіти радують перехожих своїми барвами: червоними, жовтими, синіми, помаранчевими. Поступово опадає листя і настають сірі похмурі дні. Але не варто сумувати, адже попереду всіх чекає казкова зима).

Вид вправи – прийом «Перегляд (прослуховування) казки з зупинками»

Тип вправи – комунікативний

Завдання вправи: сформулювати вміння висловлювати власну думку, розвивати творче мислення.

«Перегляд казки з зупинками (або прослуховування)» або «Читання з зупинками». Давайте послухаєм казку про осінь

<https://www.youtube.com/watch?v=O9HRoOb2oIY>

або

<https://www.youtube.com/watch?v=0bvThHety0> . Під час перегляду відео зупиняється і дітям пропонується зробити припущення, що буде далі.

Заклучна частина уроку – рефлексія. Підбиття підсумків, аналіз помилок.

Мета вправ – сформувати вміння зробити висновок та оціночне судження щодо власного монологічного висловлювання

Вид вправи – прийом «Мікрофон»

Тип вправи – комунікативний

Завдання вправи: навчити молодших школярів аналізувати свою роботу на уроках, висловлювати свою думку, аргументувати її, розвивати критичне мислення.

Прийом «Мікрофон». Давайте добре подумаємо і відповімо на питання:

Яка була тема уроку?

Що стимулювало вашу творчість?

Що ви можете сказати про обстановку на уроці?

Які завдання ми сьогодні виконували?

Чи з усіма завданнями ми упоралися?

Що можна було б покращити?

Вид вправи – прийом «Займи позицію»

Тип вправи – умовно-комунікативний

Завдання вправи: розвивати мислення дітей, вміння продукувати власну думку, аргументовано відстоювати її, вміння висловлювати власну точку зору, розвивати зв'язне мовлення.

«Займи позицію». Виконання вправи направлене на узагальнення знань за темою уроку. Учня пропонується два або три варіанти позицій: згодні, не згодні, частково згодні (ще може бути не визначилися).

Діти, оберіть позицію стосовно питання. Варіанти питань на тему «Осінь»:

Осінь – найкраща пора року.

Осінь – неприємна пора року.

Така пора року як осінь дуже потрібна.

Осінь багата на цікаві події.

Осінь приносить багатий урожай.

Учні діляться своїми думками, аргументуючи їх та логічно доводячи.

Цю вправу можна застосовувати і під час основної частини уроку.

Додаток Д

Таблиця 1

Результати дослідження рівня сформованості зв'язного мовлення молодших школярів на контрольному етапі

№ п/н	Ім'я та прізвище	Рівень сформованості зв'язного мовлення							
		незадовільний		задовільний		добрий		Відмінний	
		бали		бали		бали		бали	
1	Владислав Г.	7	0,58						
2	Кіра К.							11	0,92
3	Артем К.	7	0,58						
4	Тимофій К.					9	0,75		
5	Єгор К.					9	0,75		
6	Варвара Л.					10	0,83		
7	Олександра М.			8	0,67				
8	Дмитрій Н.			8	0,67				
9	Дмитро П.	6	0,50						
10	Денис Р.			8	0,67				
11	Артем С.					10	0,83		
12	Данило С.	7	0,58						
13	Єлизавета Ч.							11	0,92
14	Софія Ш.							11	0,92

Додаток 3

Методичні рекомендації щодо навчання монологічного мовлення молодших школярів на основі технології критичного мислення

Результати дослідження проблеми навчання монологічного мовлення молодших школярів на уроках української мови за допомогою технології критичного мислення дозволили сформулювати такі методичні рекомендації щодо його організації та проведення:

1. Навчання монологічного мовлення дітей на основі технології критичного мислення рекомендується здійснювати під час уроків української мови та на уроках зв'язного мовлення. При цьому виділяють такі етапи уроку:

- I етап – Виклику. Цей етап співвідноситься з початком уроку, коли формуватимуться вміння зрозуміти предмет/тему; вміння створити задум висловлювання.

- II етап – Осмислення. На цьому етапі формуються вміння підбирати та використовувати мовні засоби для власного висловлювання; вміння логічної побудови монологу у відповідності із задумом.

- III етап – Рефлексія. На цьому етапі будуть сформовані вміння робити висновок та оціночне судження щодо власного монологічного висловлювання (підбиття підсумків, аналіз помилок).

2. Перед проведенням навчання учням слід пояснити правила застосування прийомів технології критичного мислення. Вчителі мають знати сутність роботи з розвитку монологічного мовлення молодших школярів на основі вказаних прийомів. Нижче наводиться їх стислий опис.

Для розвитку вміння зрозуміти предмет/тему та створювати задум висловлювання рекомендовано використовувати прийом «Ромашка Блума». «Ромашка» складається з шести пелюсток, на кожній з яких записуються запитання різного рівня: прості запитання, уточнюючі запитання на розуміння, практичні запитання на встановлення взаємозв'язків між теорією і практикою,

синтезуючі запитання на встановлення причинно-наслідкових зв'язків, оцінні запитання, творчі запитання.

Приєм «Сенкан» застосовується в якості інструмента для синтезування та систематизації інформації. Правила складання «Сенкану»: перший рядок – одне або декілька слів, зазвичай іменник, займенник, словосполучення, яке відображає тему; другий рядок – два слова, прикметники або дієприкметники, які описують ознаки теми; третій рядок – три слова, дієслова, які відображають дії теми «сенкану»; четвертий рядок – фраза з чотирьох слів, яка показує відношення до теми «сенкану»; п'ятий рядок – одне або декілька слів, за допомогою яких висловлюються почуття та асоціації, пов'язані з поняттям. В «сенкані» не повинні використовуватися однокореневі слова та вказівне слово «це».

Приєм «Кластер» – це графічна форма подачі інформації, коли відбувається виділення основних смислових одиниць, які зображуються у вигляді схеми і позначаються всі зв'язки між ними. Завдання прийому є систематизація матеріалу, встановлення причинно-наслідкових зав'язків між основними змістовними категоріями теми. Робота може здійснюватися індивідуально, в групах, учнем біля дошки, по всій темі, або по окремих її блоках. Метою прийому є навчання графічній організації матеріалу, що дозволяє візуалізувати думки, які виникають щодо певної теми, у процесі читання тексту, пошуку взаємозв'язків між окремими поняттями, спільного дослідження інформаційного поля теми. Цей прийом навчання може застосовувати на будь-якому етапі уроку.

Інший прийом технології критичного мислення, який часто використовується на уроках, «Істинні та хибні висловлювання». В залежності від етапу уроку вчитель формує висловлювання, які потрібно аргументовано довести або спростувати. На етапі осмислення до уже відомих висловлювань пропонуються невідомі факти, достовірність яких учні доводять або спростовують, використовуючи знання, отримані під час уроку.

Прийом «Крісло автора». Будь-який учень виступає в ролі автора та веде розповідь відповідно до обраної теми. Тема повинна бути добре знайомою та цікавою учням. Це може бути розповідь про домашніх тварин.

Прийом «Мікрофон». Під час застосування цього прийому можна використовувати іграшковий мікрофон або предмет, який буде нагадувати його. Учні по черзі відповідають на запитання. Цей прийом можна застосовувати як на початку уроку на етапі виклику, так і в кінці під час рефлексії. Цей прийом допомагає в ігровій формі дітям висловлювати свої думки та аргументувати їх.

«Доповідач-респондент». Спочатку учні читають уважно текст. Потім два учні виходять до дошки: доповідач і респондент. Доповідач переказує текст, респондент уважно слухає, а потім все, що було пропущене показує за допомогою міміки, жестів. Доповідач доповнює розповідь тим, що було пропущене. Застосування цього прийому допомагає у формуванні таких умінь як уміння будувати текст, уміння використовувати мовні засоби.

«Порушена послідовність». Учні пропонується скласти речення зі слів, розташованих у довільному порядку.

«Метод Прес». Прийом допомагає виробити, сформулювати та аргументувати думку. Висловлення думки учні починають з фрази «Я вважаю, що...». Щоб пояснити свою точку зору та аргументувати її учні застосовують фразу «Тому, що...». Далі учні наводять приклади, факти та додаткові аргументи на користь своєї позиції «Наприклад, ...». Узагальнення думки та підбиття підсумків учні розпочинають зі слів «Отже...», «Таким чином...». «Метод Прес» допомагає у формуванні вміння логічно та послідовно викладати думки, використовуючи при цьому мовленнєві зразки.

«Читання з передбаченням». Вже на початку вивчення теми можна зробити передбачення, зробити припущення, про що саме йтиметься мова. Потім текст діти мають читати частинами, роблячи зупинки на цікавих місцях, і розмірковуючи стосовно розвитку подій. Цей прийом допоможе розвинути креативне творче мислення.

Прийом «Джигсоу-1» (Мозаїка). Учні класу об'єднуються у постійні групи (кількість учнів – це кілька частин у тексті). Учитель ділить текст на логічно завершені частини, кожна з яких вивчається певною групою учнів. Далі, ознайомившись зі своєю частиною тексту, діти доносять її зміст до своїх однокласників. Таким чином, учні вивчають весь зміст тексту.

Головною особливістю прийомів є те, що вони допускають різні шляхи вирішення питань, креативність у пошуку правильних відповідей, формуючи та розвиваючи оригінальність та гнучкість мислення, підтримують стійку цікавість до вивчення нового на уроках. Кожен прийом має за мету розкрити творчий потенціал учнів.

3. На етапі виклику, тобто на початку заняття необхідно актуалізувати знання отримані під час попередніх уроків: що таке словосполучення, речення, текст, структура тексту, антоніми, синоніми. Також слід провести роботу над збагаченням словникового запасу, граматичною правильністю мовлення, тобто відбувається робота з формування вміння відповідати на запитання, вміння будувати прості речення та поєднувати їх у понадфразову єдність. Етап виклику можемо назвати підготовчим етапом перед побудовою монологічного висловлювання. Під час цієї частини уроку виконуються вправи І групи умовно-комунікативні рецептивно-продуктивні з використанням прийомів «Сенкан», «Кластер», «Ромашка Блума».

4. Наступним етапом уроку є етап осмислення, під час якого рекомендовано проводити роботу направлену на формування в учнів уміння підбирати та використовувати мовні засоби для власного висловлювання; вміння логічної побудови монологу у відповідності із задумом. Це практичний етап, на якому потрібно формувати та закріплювати вміння молодших школярів створювати монологи різних функціональних типів (опис, повідомлення, міркування) з опорою на картинку або серію картинок, слова, заданим початком або кінцівкою, редагувати текст з точки зору його змісту, граматики і лексики, відновлювати деформований текст. На етапі осмислення

доцільно використовувати умовно-комунікативні, комунікативні продуктивні вправи, розроблені для другого етапу уроку, використовуючи прийоми «Крісло автора», «Метод Прес», «Незакінчені речення», «Порушена послідовність», «Читання з зупинками».

5. Третій етап уроку є контрольним. На цьому етапі у молодших школярів формуються вміння робити висновок та оціночне судження щодо власного монологічного висловлювання. На етапі рефлексії учням доцільно провести оцінку успішності та якості виконаних завдань, проаналізувати виконані дії, а вчителю зробити висновки щодо ефективності обраних засобів та прийомів навчання, підбити підсумки уроку. На етапі рефлексії доцільно використовувати комунікативні продуктивні вправи, розроблені для другого етапу уроку, застосовуючи прийоми «Мікрофон», «Займи позицію».

6. Сформульовані методичні рекомендації щодо навчання учнів початкової школи монологічного мовлення на основі технології критичного мислення відображають організаційні процедури, пов'язані з реалізацією навчального процесу у зазначених умовах. Запропоновані рекомендації дають змогу вчителю забезпечити ефективну організацію та проведення навчання монологічного мовлення на основі технології критичного мислення у межах навчального процесу в закладах загальної середньої освіти.